

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет обліку і аудиту
Кафедра аудиту, ревізії та аналізу**

ВОЛИНСЬКА Ірина Михайлівна

**ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ГОТІВКОВИХ КОШТІВ ТА
РОЗРАХУНКІВ**

спеціальність – 071 «Облік і оподаткування»
магістерська програма – Економічна експертиза
освітній ступінь – магістр

Науковий керівник:

к.е.н., ст. викладач Черешнюк О. М.

Тернопіль-2018

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Економічне підґрунтя експертизи грошових коштів і розрахунків

- 1.1 Грошово-розрахункові операції в інформаційному полі підприємства
  - 1.2 Сутність грошових коштів і розрахунків
  - 1.3 Особливості проведення економічної експертизи грошових коштів і розрахунків
- Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. Інформаційні джерела проведення економічної експертизи готівкових коштів і розрахунків

- 2.1 Концептуальні засади обліку грошових коштів і розрахунків
  - 2.2 Форми і методи контролю за готівко-розрахунковими операціями
  - 2.3 Організація аналізу та аудиту Звіту про рух грошових коштів
- Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. Методологія проведення економічної експертизи готівкових коштів та розрахунків

- 3.1 Основні принципи проведення економічної експертизи готівкових коштів та розрахунків
  - 3.2 Застосування аналітичних процедур про проведенні економічної експертизи готівкових коштів і розрахунків
- Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЕКСПЕРТИЗИ ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА РОЗРАХУНКІВ

1.2. Сутність грошових коштів і розрахунків

Функціонування підприємств у ринкових умовах передбачає безперервний рух грошових коштів, тому їх слід розглядати як важливий ресурс та фактор ефективності діяльності підприємств. Використання в процесі управління господарськими суб'єктами достовірної та повної інформації про рух грошових коштів підвищує якість управлінських рішень, позитивно впливає на поточний і прогностичний фінансовий стан підприємств. Значущість інформації про рух грошових коштів обумовлюється необхідністю надання користувачам для прийняття рішень повної та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів. Особливої уваги в цьому контексті заслуговують питання вдосконалення обліку касових операцій на підприємстві як операцій з готівковими коштами.

Грошові кошти — це найбільш ліквідна категорія активів, яка забезпечує підприємству найбільший ступінь ліквідності і, відповідно, свободу вибору. Грошові кошти являють собою початок та кінець господарсько-фінансового циклу. В процесі діяльності підприємства грошові кошти в ході кругообігу переводяться в інші активи.

Грошові кошти визначені Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку М(С)БО 7 «Звіт про рух грошових коштів» наступним чином: «Грошові кошти складаються з готівки в касі і депозитів до запитання» [42, с. 105].

За Сахарцевою І. І. грошові кошти визначаються як гроші та будь-які документи, які приймаються банками до вкладу та негайно відносяться на рахунок вкладника [70, с. 38].

Грошові кошти присутні на початковому та кінцевому етапах облікового циклу, який включає придбання товарів, виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг, а також отримання виручки. Роль грошових коштів на підприємстві є багатогранною.

Більшість операцій, що здійснюються на підприємстві, пов'язані з рухом грошових коштів, проведенням розрахунків між підприємствами. Рух коштів, що виступає як надходження і вибуття грошей та їхніх еквівалентів, утворює грошові потоки.

І. А. Бланк говорить про поняття «грошовий потік» у такий спосіб: «Грошовий потік (cash flow) - основний показник, що характеризує ефект інвестицій у вигляді повернених інвестору грошових коштів. Основу грошового потоку з інвестицій складають чистий прибуток і сума амортизації матеріальних і нематеріальних активів» [2, с. 394].

Визначення грошового потоку в М(С)БО 7 «Звіт про рух грошових коштів» звучить як надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів [42, с. 117].

Тому використовуючи основні надбання вітчизняних та зарубіжних вчених, можна надати наступне визначення: грошові кошти - це ті засоби, які можуть легко перетворюватися у інші матеріальні та нематеріальні цінності.

Таким чином, грошовий потік є сукупністю розподілених у часі надходжень і видатків грошових коштів та їх еквівалентів, генерованих господарською діяльністю підприємства. Рух грошових коштів на підприємстві пов'язаний з факторами часу, простору, структури, ризику і ліквідності.

Відповідно, грошові кошти - це готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання [63].

Порядок ведення касових операцій регламентується Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, яке затверджено постановою Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637, і поширюється на всі підприємства незалежно від форм власності і виду

діяльності, а також на фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності (крім банків і підприємств зв'язку) [63].

Грошові кошти підприємства в межах установлених лімітів можуть знаходитися у вигляді готівки в касі, а інші суми зберігаються на рахунках у банках. Частина грошей може бути вкладена в цінні папери з метою одержання прибутку від них.

Таким чином, контроль за збереженням готівки в касі є досить важливим, адже грошові кошти є найбільш ліквідними, та порушення касових операцій має масовий і поширений характер. Щодо особливостей характерних ознак касових операцій, то їх можна згрупувати як подано на рисунку 1.5.

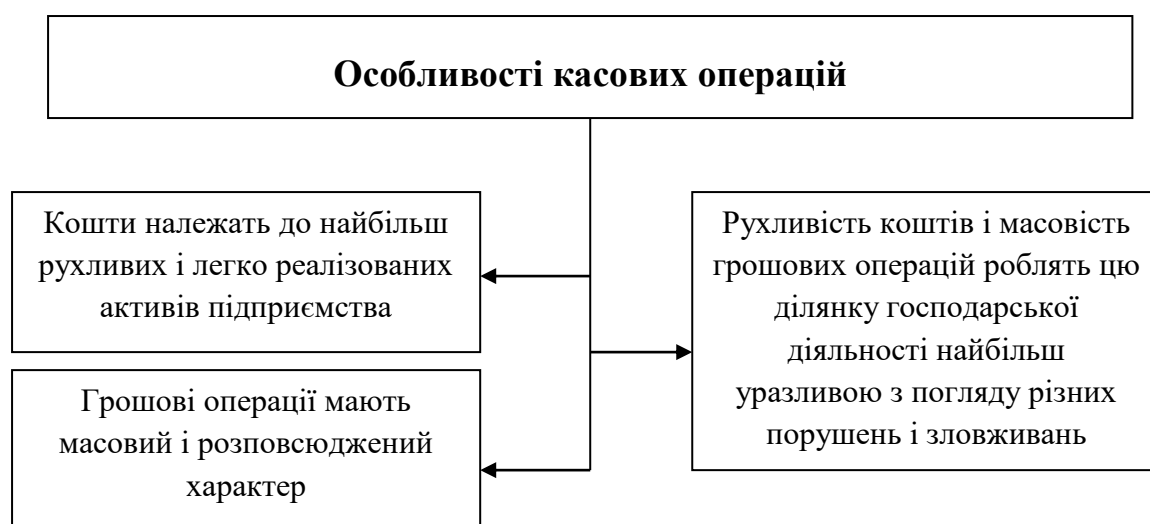

Рис. 1.5. Особливості касових операцій [23, с. 125]

Бухгалтерський облік грошових коштів має забезпечити контроль за дотриманням касової і розрахункової дисципліни, правильністю та ефективністю використання грошових коштів, забезпечення збереження грошової готівки і документів у касі. Бухгалтерія починається з обліку наявності та руху грошових коштів. Для обліку коштів у плані рахунків використовують такі рахунки: 30 «Каса», 31 «Рахунки в банках», 33 «Інші кошти».

Грошові кошти - найліквідніші активи, а операції з готівковими коштами мають найбільш поширений характер [42]. Так, наприклад, грошова маса за I квартал 2016 року зросла на 3,6 % - до 800,9 млрд грн. Зростання грошової маси відбувалося за рахунок збільшення коштів у національній валюті (на 5,6 %, або на 29,3 млрд грн - до 554,1 млрд грн), що відображало поліпшення ринкових очікувань та зростання довіри до грошової одиниці України.

Частка готівки в обігу у структурі грошової маси на кінець вересня 2016 р. склала 25,7 % [44].

Виходячи з розглянутих вище характерних ознак касових операцій, можна визначити основні їхні напрямки (рис. 1.6).

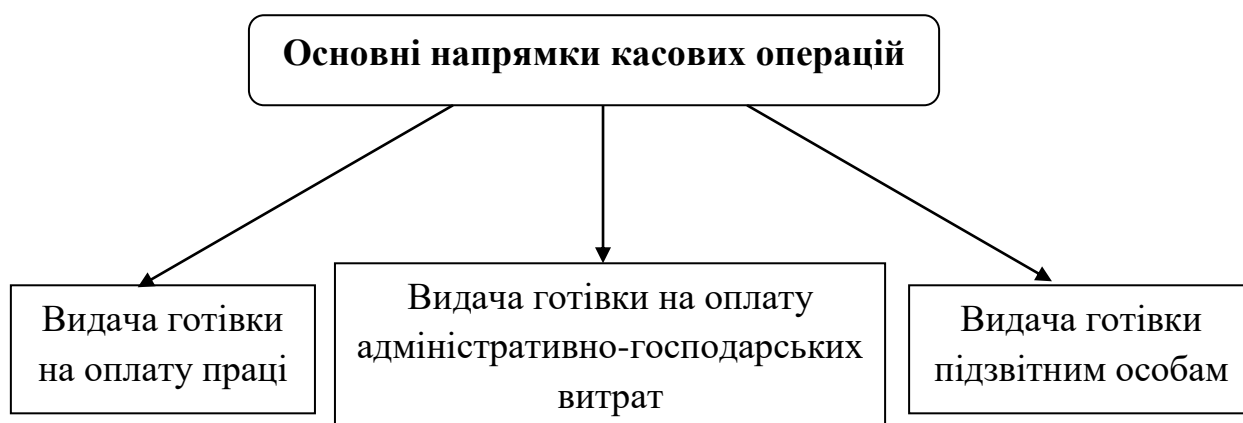

Рис. 1.6. Напрямки касових операцій [22, с. 129]

Дослідження сучасного стану методичного забезпечення обліку готівкових коштів та організації касових операцій на підприємствах, дозволило виявити деякі недоліки з використання наявних методологічних і організаційних засад здійснення облікового процесу. Це, зокрема:

- відсутність розроблених робочих інструкцій працівників бухгалтерії і каси стосовно порядку оформлення видачі готівки з каси;

- відсутність затвердженого графіку здійснення роботи касира, що не сприяє ефективному ходу облікового процесу, а в деяких випадках і взагалі ускладнює його;
- зтяжна процедура оформлення видаткових і прибуткових касових ордерів;
- відсутність ведення управлінської звітності для контролю за станом і рухом грошових коштів, що пояснюється перевантаженістю працівників бухгалтерії підприємства основною звітністю.

Саме тому, на нашу думку, удосконалення організації обліку касових операцій на підприємствах повинно відбуватися в напрямі вирішення окреслених проблем.

Так, перш за все, на підприємстві для забезпечення дотримання вимог видачі готівки з каси слід розробити робочі інструкції текстової форми щодо оформлення видачі готівки з каси видатковим касовим ордером (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Робочі інструкції працівників бухгалтерії щодо видачі готівки з каси
видатковим касовим ордером

№ з/п	Виконавець	Перелік робіт
	Головний бухгалтер	Розглядає усну заяву одержувача про видачу грошей і при потребі з'ясовує у бухгалтера розрахункового відділу стан розрахунків з одержувачем або обґрунтованість суми, яка необхідна одержувачу. Бухгалтер розрахункового відділу дає відповідну довідку, на підставі якої головний бухгалтер приймає рішення.
	Бухгалтер розрахункового відділу	Складає видатковий касовий ордер, зазначаючи в ньому такі реквізити: дату (число цифрами, місяць словами); прізвище, ім'я, по батькові одержувача (якщо гроші видаються за дорученням - дату, номер доручення та особу, яка його видала); зміст операції (за що або для чого видаються гроші); суму до видачі (цифрами та словами); номер кореспондуючого рахунку. Потім бухгалтер розрахункового

		відділу проставляє контировку на ордері, реєструє ордер під відповідним порядковим номером, проставляє цей номер на ордері і передає ордер головному бухгалтеру
	Головний бухгалтер	Перевіряє правильність складання касового ордера, підписує його і передає (через працівника бухгалтерії) керівнику підприємства. Одержавши підписаний керівником ордер, головний бухгалтер направляє його (через працівника бухгалтерії) касиру для виконання
	Касир	Перевіряє достовірність підписів на ордері і правильність його оформлення, потім вимагає від одержувача пред'явити паспорт або інший документ, який засвідчує особу та доручення (якщо гроші видаються за дорученням). Доручення прикріплюється до ордера. Після цього касир пропонує одержувачу розписатись на ордері (одержувач вказує суму прописом та проставляє дату одержання), підписується на ордері сам і видає гроші, а ордер одразу ж записує в касову книгу, зазначаючи номер документа, кому видано, кореспондуючий рахунок, суму

Для полегшення роботи касира і забезпечення своєчасності виконання ним своїх обов'язків на підприємстві слід скласти графік роботи касира, який має затверджуватися керівником. Приклад такого графіку представимо у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Приклад графіку роботи касира підприємства

№	Операція	Строк виконання, год.
1	Приймання та видача готівки за оформленими прибутковими та видатковими касовими ордерами з попередньою їх перевіркою відповідно до робочих інструкцій про оформлення касових операцій	Щоденно з 8-00 до 12-00
2	Запис прибуткових і видаткових касових ордерів до касової книги	Відразу ж після проведення кожної касової операції

3	Проведення операцій в банку (одержання грошей за чеками, здача касових надходжень, отримання виписок з рахунків в банку, здача платіжних доручень та інших документів, якими оформлюються операції по рахунках підприємства в банку тощо)	Щоденно з 12-00 до 15-00
4	Здача бухгалтеру розрахункового відділу отриманих в банку виписок і документів	Відразу ж після повернення з банку
5	Оформлення прибутковими і видатковими касовими ордерами (через бухгалтера розрахункового відділу) операцій з одержання грошей за чеками і здачі готівки в банк. Запис ордерів до касової книги	Терміново після повернення з банку
6	Складання списків депонентів по заробітній платі і передача їх бухгалтеру розрахункового відділу	До 9-00 четвертого дня після початку виплати заробітної плати
7	Складання звіту касира і передача його бухгалтеру розрахункового відділу	Щоденно о 16-30

Доцільним також буде запровадження на підприємстві управлінського обліку готівкових коштів, що дозволить підвищити загальний рівень ефективності звітності для забезпечення потреб управління підприємством.

Однією з можливих форм управлінської звітності на підприємстві може бути застосування Звіту про виконання платіжного бюджету, який передбачає надання інформації про грошові потоки підприємства. Крім того, ефективним буде наведення у вказаному звіті додаткових показників, які інформуватимуть систему управління про стан готівкових коштів на початок і кінець звітного періоду [64].

З метою подальшої деталізації надходження грошових коштів за вироблену продукцію, роботи та послуги, доцільним є надання користувачам додаткової облікової інформації про надходження готівки в касу у формі відповідного бухгалтерського звіту.

В аспекті визначення часових показників для даного звіту, ефективним може бути встановлення звітного періоду для підприємства - в розмірі календарного місяця. При цьому доречною буде деталізація інформації по декадах: з 1 по 10, з 11 по 20, з 21 по 31 число звітного періоду.

Також доцільно формувати Звіт про надходження грошових коштів за вироблену продукцію, роботи та послуги станом на кожен день звітного періоду. Належний рівень актуальності та оперативності інформації, що надається у таких щоденних звітах, досягається за умови щоденного відображення в електронній формі бухгалтерського обліку у відповідний спосіб оформлених первинних бухгалтерських документів - банківських виписок, прибуткових та видаткових касових документів [47].

Формування управлінської звітності про готівкові грошові потоки на підприємстві буде корисним для деталізації експертного дослідження готівкових коштів, а також дасть користувачам змогу розробляти моделі для оцінки та порівняння теперішньої вартості майбутніх готівкових грошових потоків.

Раціональна організація бухгалтерського обліку готівкових грошових коштів передбачає дотримання системного підходу, субординації, взаємодії різних видів обліку, підпорядкованості загальній логіці управління.

На сьогоднішній день методологічні підходи до організації бухгалтерського обліку касових операцій підприємства вже достатньо розроблені, хоча і потребують постійного перегляду і вдосконалення існуючих методів. Саме тому, в умовах сьогодення для вдосконалення методології та організації економічної експертизи в питаннях касових операцій особливої ваги набувають проблеми вдосконалення його організації, вирішення яких, в кінцевому підсумку, дозволить підвищити ефективність роботи експерта і знизити ризики помилок і прорахунків під час роботи працівників каси.

1.1. Особливості проведення економічної експертизи грошових коштів і розрахунків

Економічна експертиза як галузь наукових знань, як практична діяльність і навчальна дисципліна з давньою історією, науковою базою та емпіричною основою залишається сучасним напрямом використання спеціальних економічних знань у діяльності правоохоронних органів і суду. У сучасній експертології економічна експертиза належить до класу документалістики і ґрунтується на дослідженні слідів відображення і закономірностей появи в документах інформації щодо господарської та фінансово-економічної діяльності підприємств і організацій усіх форм власності.

Дискусія про поняття та необхідність класифікації економічної експертизи, починаючи від формування науки бухгалтерського обліку та економіки, постійно супроводжується підвищенням інтересом вчених і продовжує залишатися актуальною. Різні думки щодо можливостей економічної експертизи аналізували у працях відомі вітчизняні та зарубіжні вчені Т.В. Авер'янова, В.Г. Гончаренко, Ю.Г. Крюков, Ю.К. Орлов, О.Р. Росинська, А.М. Зінін та інші. Проте нові економічні умови господарювання потребують комплексного використання спеціальних економічних знань з різних підгалузей економіки для успішного розкриття та розслідування економічних правопорушень.

Складність дослідження економічних правопорушень зумовлена тим, що вони примушують експерта заглиблюватися в механізм господарювання, у процесі економічної діяльності суб'єктів господарювання. Насамперед це стосується складних, замаскованих операцій зловживань грошовими коштами, відображення таких операцій у даних бухгалтерського обліку зі значною «раціоналізацією» технічних і технологічних процесів, зі створенням неврахованих запасів сировини і матеріалів, неправильним фінансуванням різних господарських операцій.

Ефективне функціонування інституту економічної експертизи не лише як одного із засобів доказування при розслідуванні та судовому розгляді справ, але як специфічної форми фінансово-господарського контролю фактично стає запорукою об'єктивної науково обґрунтованої достовірності фактів, прозорості явищ чи подій у сфері економіки, підприємницької діяльності, фінансів, кредиту, банківської справи, оподаткування, випуску та обігу цінних паперів.

Достовірність відповіді однаково потрібно забезпечити, наприклад, як для економічної експертизи бізнес-плану підприємницької діяльності [57], так і для економічної експертизи в рамках господарської справи щодо визначення фінансових результатів діяльності підприємства [55], величини нарахування та сплати податків та зборів [58], вкладів до статутного капіталу підприємств різних організаційних форм [59], тобто для з'ясування широкого спектру економічних питань, потребуючих обґрунтованої фахової відповіді [56].

Слова «експертиза» та «експерт» у суспільній свідомості історично пов'язані з судочинством, але останнім часом їх активне використання, зокрема в засобах масової інформації, пов'язується, у першу чергу, зі сферою фінансової аналітики, а також із законодавчою, політичною та науковою діяльністю. Соціально-економічний поступ України залежить від ефективності й легітимності становлення ринкової моделі функціонування суб'єктів підприємництва.

Українські реалії свідчать про велику кількість установ та організацій, які займаються питаннями економічної експертизи, серед їх числа Інститут аналізу та експертизи, Академія економічних наук України (АЕНУ), ГО «Всеукраїнська експертна мережа» та інші.

Дослідження операцій з коштами в касі здійснюється економічною експертизою окремо від інших господарських операцій, коли поставлені перед експертизою питання стосуються нестачі коштів, порушення

нормативних документів, що регулюють облік коштів у касі підприємства з метою привласнення їх окремими працівниками (касирами, бухгалтерами).

Цей розділ економічної експертизи належить до найскладніших і дуже трудомістких. Дослідження операцій із грошовими коштами є найбільш характерною ділянкою експертної роботи.

Метою економічної експертизи готівково-розрахункових операцій є встановлення об'єктивної істини щодо достовірності та об'єктивності відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності готівково-розрахункових операцій.

Основними завданнями економічної експертизи щодо стану та операцій із грошовими коштами в касі є:

- встановлення правильності документального оформлення операцій з руху грошових коштів;

- визначення документальної обґрунтованості нестач (лишків) грошових коштів;

- визначення і підтвердження розміру матеріального збитку, завданого матеріально відповідальною особою внаслідок навмисних корисливих правопорушень;

- встановлення відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій з грошовими коштами чинним нормативним актам з бухгалтерського обліку;

- підтвердження виявлених недоліків у організації бухгалтерського обліку грошових коштів і контролі фінансово-господарської діяльності підприємства, які сприяли утворенню матеріальних збитків;

- встановлення причин, які сприяли навмисним зловживанням;

- встановлення правильності визначення оподаткованого прибутку підприємства і розрахунку розмірів податків;

- встановлення правильності методики проведення документальної ревізії грошових коштів у касі й на рахунках у банку і достовірності її результатів.

Основним завданням економічної експертизи операцій із грошовими коштами незалежно від обсягу досліджуваних операцій є установлення розміру заподіяної шкоди, відповідальних за неї конкретних осіб та виявлення причин, що зумовили правопорушення, з метою їх профілактики.

Об'єктами економічної експертизи грошових коштів у касі:

- касові книги і звіти касира з доданими до них прибутковими і видатковими касовими ордерами та іншими грошовими документами;
- виписки установ банку з розрахункового, валютного та інших рахунків;
- платіжні доручення, вимоги-доручення, рахунки-фактури та інші документи, що додаються до виписок банків;
- чекові книжки та корінці використаних і анульованих чеків;
- платіжні відомості на виплату заробітної плати;
- журнали-ордери і відомості;
- акти внутрішніх ревізій каси та попередніх перевірок;
- листування з установами банків та іншими фінансовими органами.

Таким чином, об'єктами експертного дослідження операцій із коштами є:

- достовірність оцінки та реальність відображення в балансі та фінансовій звітності;
- повнота оприбуткування;
- обґрунтованість (законність) вибуття;
- дотримання вимог законодавчо-нормативного забезпечення щодо їх обліку;
- стан збереження грошових коштів;
- сума заподіяної шкоди за наслідками виявлених нестач, розкрадань та особи, причетні до цих порушень.

Методичні прийоми економічної експертного дослідження операцій з коштами у касі включають розрахунково-аналітичні, документальні,

прийоми узагальнення й реалізації результатів експертизи, аналітичного групування доказів правопорушень та ін.

Інформаційно-методичне забезпечення експертного дослідження операцій з грошовими коштами у касі та на рахунках у банку поділяють на нормативно-правове і фактографічне.

Досліджуючи операції з коштами, економічна експертиза використовує нормативно-правову інформацію, загальнодержавні нормативні акти, затверджені органами державного управління, а також нормативно-довідкову інформацію, затверджену органами управління і відомчими нормативними документами, які регулюють операції з коштами підприємств.

Нормативно-правове забезпечення передбачає застосування таких документів:

1. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні. Затверджене Постановою правління НБУ № 637 від 15.12.2004 р.(зі змінами і доповненнями).

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291(зі змінами і доповненнями).

5. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків. Затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.1994 р. № 69. Зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.08.1994 р.№ 202/412 (зі змінами і доповненнями).

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87 (зі змінами і доповненнями).

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс». Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87 (зі змінами і доповненнями).

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів». Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999р. № 87 (зі змінами і доповненнями).

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах». Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.05.1999 р. № 137(зі змінами і доповненнями).

10. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку. Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.06.1995 р. № 88(зі змінами і доповненнями).

11. Методичні рекомендації по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку. — Затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2000 р.

До фактографічної інформації належать:

1. Первинні документи (прибутковий касовий ордер, видатковий касовий ордер, квитанція на внесок готівки до банку або на оплату послуг інших організацій, корінець чекової книжки; розрахунково-платіжна відомість на виплату заробітної плати, відпускних, матеріальної допомоги, компенсацій, відрядних, стипендій та інших виплат, акт про результати інвентаризації наявних коштів; податкові накладні та інші підтверджувальні документи; трудові угоди на виконання і оплату певних робіт; договір про матеріальну відповідальність; чеки, рахунки на придбання матеріальних цінностей готівкою та накладні на отримання цінностей і надання послуг та ін.).

2.Облікові регістри (касова книга; журнал реєстрації прибуткових та видаткових касових ордерів; звіт касира; відомість депонованої заробітної плати; журнал обліку грошових коштів та грошових документів; Головна книга та інші).

3. Звітні документи (книга обліку розрахункових операцій; розрахункова книжка; авансові звіти; баланс підприємства (установи) та ін.).

Дослідивши основи проведення економічної експертизи готівкових коштів і розрахунків потрібно відмітити, що важливим напрямом

використання спеціальних економічних знань є профілактика економічних правопорушень. Водночас, розвиток умов господарювання зумовив генезис імплементації економічної експертизи у контрольну практику українського бізнесу. Отже, економічна експертиза як специфічна детермінанта фінансово-господарського контролю об'єктивно потребує удосконаленні інформаційних ресурсів і підходів, що дасть змогу розширити спектр її функціонального призначення та підвищити ефективність практичного застосування.

РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ГОТІВКОВИХ КОШТІВ І ОПЕРАЦІЙ

2.1. Концептуальні засади обліку грошових коштів і розрахунків

Концептуальні засади обліку грошово-розрахункових операцій формуються на теоретичній основі обліку грошових коштів і розрахунків та практично реалізуються в господарському процесі. До цих базових основ відносимо такі:

- завдання обліку грошово-розрахункових операцій, як першооснову для можливого отримання прибутку та їх основне призначення;
- принципи обліку, як визначальні правила, за якими необхідно діяти під час здійснення грошово-розрахункових операцій;
- класифікацію грошово-розрахункових операцій, як чітке усвідомлення способу, форми та інших особливих аспектів грошових коштів та проведення розрахунків;
- алгоритм функціонального процесу обліку грошово-розрахункових операцій, як фундаментальну характеристику розрахункового процесу.

Вважаємо за необхідне детальніше розглянути окреслені вище концептуальні засади обліку грошово-розрахункових операцій, зокрема щодо їх завдань.

Патарідзе-Вишинська М. В. зауважує, що найважливішими завданнями бухгалтерського обліку є: побудова обліку в підприємстві відповідно специфіки його роботи й організаційної форми господарювання; дотримання Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку; облік, аналіз і контроль на усіх ланках виробничо-збутової діяльності; правдиве й своєчасне відображення даних у звітності; облік та контроль раціональності використання майна, виробничих ресурсів; облік формування прибутку;

спостереження за відповідністю витрат прибуткам, взаємовідносинами з бюджетом і повсякденне співставлення прибутків та витрат.

Вважаємо, до завдань обліку грошово-розрахункових операцій, виходячи із їхнього значення, варто віднести наступні:

1. Створення умов для раціональної організації облікового процесу на основі первинної і зведеної документації в частині грошово-розрахункових операцій, формування Звіту про рух грошових коштів та вільний вибір назв аналітичних рахунків у частині грошових коштів і розрахунків.

2. Удосконалення механізмів та інструментів для реалізації ініціатив головних бухгалтерів і працівників бухгалтерських служб підприємств щодо внесення змін та доповнень до системи обліку грошових коштів і розрахунків та ефективного застосування автоматизованої облікової системи, удосконалення законодавчої бази.

3. Здійснення прогнозування на наступний період на основі даних за попередній період з метою ведення постійного грошового обігу та збільшення прибутку. Крім цього, при прогнозуванні варто використовувати і зовнішні чинники: фінансовий стан країни, МВФ для визначення можливого рівня інфляції.

4. Зменшення ризику щодо повного розрахунку грошових операцій, за умов надання достовірної інформації за минулі періоди, та розробка відповідних стратегій розвитку шляхом економічного аналізу і фінансового менеджменту.

5. Спрямованість на отримання прибутку, а не на формування збитку за умов альтернативного й ефективного ведення обліку грошових коштів та розрахунків шляхом своєчасного погашення зобов'язань.

Таким чином, для удосконалення обліку грошово-розрахункових операцій необхідно: вивести управління грошовими коштами на новий рівень за допомогою тіснішого взаємозв'язку обліку грошових коштів та фінансового менеджменту; удосконалити законодавчу базу обліку грошових

коштів з метою цілісного окреслення завдань і призначення грошових розрахунків.

Сук П. Л. зазначає, що залежно від завдань, які ставлять перед бухгалтерським обліком, формується відповідна система його принципів. У процесі адаптації бухгалтерського обліку до змін в економіці, законодавстві, відповідно змінюються і його принципи. Вони не є сталою величиною, а можуть доповнюватись або скасовуватись за необхідності [76]. Дійсно бухгалтерський облік не може ефективно функціонувати без чітко сформульованих принципів, що забезпечують дисципліну, визначеність та ефективність чинної облікової системи. По суті принципи можна розглядати, як логічні правила, за якими діє облік.

Облік і звітність грошово-розрахункових операцій також потребують визначених правил й принципів, за якими потрібно діяти. На цій підставі, принцип бухгалтерського обліку – це правило, яким відповідно до П(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, слід керуватись при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності [47].

Відповідно принципи обліку та звітності щодо грошово-розрахункових операцій є сукупністю правил і процедур для забезпечення процесу здійснення готівкових та безготівкових розрахунків між дебіторами і кредиторами з метою раціонального ведення обліку грошових коштів та розрахунків.

Здійснення касових операції регулюються Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні. З метою забезпечення здійснення розрахунків готівкою підприємство повинне мати касу, а його керівники мають її обладнати та забезпечити в ній надійне зберігання готівкових коштів. Якщо з вини керівників не були створені належні умови для забезпечення схоронності коштів при їх зберіганні й транспортуванні, то вони несуть за це відповідальність у встановленому чинним законодавством України порядку.

Зберігання в касі готівки та інших цінностей, що не належать цьому підприємству, забороняється.

Згідно Положення підприємства та індивідуальні підприємці мають право здійснювати розрахунки між собою, а також з фізичними особами громадянами як у готівковій, так і у безготівковій формі. Готівка може використовуватись як з виручки, так і отримана з банку.

Гранична сума платежу готівкою одного підприємства (індивідуального підприємця) іншому протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами встановлюється постановами НБУ. Станом на 1 січня 2007 року вона становила 10 тис. грн. При цьому кількість підприємств (індивідуальних підприємців), з якими проводяться розрахунки, протягом дня не обмежується.

Згідно з Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні підприємства самостійно встановлюють ліміт залишку готівки у касі. Ліміт залишку готівки в касі — граничний розмір готівки, що може залишатися в касі підприємства на кінець робочого дня. При встановленні (перегляді) ліміту каси враховується режим і специфіка роботи підприємства, віддаленість його від банків, обсяги касових оборотів, встановлені строки здавання готівки, тривалість операційного часу банку, наявність домовленостей підприємства з банком на інкасацію тощо.

Для встановлення ліміту залишку готівки в касі робиться розрахунок за встановленою формою. Перед складанням розрахунку підприємство аналізує касові обороти за останні 12 місяців, з яких обирає три місяці поспіль, в яких обсяг касових операцій був найбільшим. Розмір ліміту встановлюється у сумі, що потрібна для забезпечення роботи підприємства на початку робочого дня, але не більше розміру середньоденного надходження чи середньоденної видачі (крім виплат, пов'язаних з оплатою праці, стипендій, пенсій, дивідендів) готівки за обрані три місяці. Для підприємств, що розташовані в населених пунктах, де немає банків чи операторів поштового зв'язку, максимальна величина ліміту готівки у касі — п'ятикратний розмір

середньоденних надходжень готівки (за три будь які місяці поспіль з останніх дванадцяти). Розрахована сума ліміту затверджується наказом чи розпорядженням по підприємству.

Новостворені підприємства на перші три місяці ліміт залишку готівки в касі встановлюють на основі прогнозних розрахунків. Після закінчення цього строку протягом 2-х тижнів ліміт переглядається на основі фактичних показників. Аналогічний порядок встановлення ліміту залишку готівки в касі і для підприємств, які розпочинають новий для себе вид діяльності.

У разі не встановлення ліміту з будь-якої причини, ліміт залишку готівки в касі вважається рівним нулю.

Усю готівку понад встановлені ліміти залишку готівки в касі підприємства зобов'язані здавати у порядку і строки, встановлені договором на розрахунково-касове обслуговування, для зарахування на їх рахунки.

При призначенні на роботу касира керівник зобов'язаний ознайомити його з Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, та укласти з ним договір про повну матеріальну відповідальність за збереження всіх прийнятих ним цінностей і за всякий збиток завданий підприємству в результаті навмисних дій, недобросовісного чи неякісного відношення до своїх обов'язків.

Зарплата та інші виплати видаються касиром на підставі платіжних відомостей, що підписані їх складачами, головним бухгалтером та керівником. Невидані протягом 3-х днів кошти, що належать до фонду оплати праці, депонуються. Видача грошей особам, яких немає в списковому складі підприємства, проводиться за видатковими касовими ордерами, що виписуються окремо на кожну особу, або за окремою відомістю на підставі укладених договорів.

Особи, які одержали готівку під звіт (у т.ч. на відрядження), зобов'язані подати до бухгалтерії підприємства або централізованої бухгалтерії звіт про витрачені суми. Готівка, видана під звіт на відрядження але невитрачена, має бути повернена до каси підприємства не пізніше 3 робочих днів після

закінчення відрядження, на закупівлю сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки та заготівлю вторинної сировини, крім металобрухту – протягом десяти робочих днів з дня видачі готівки під звіт, а видана і не витрачена на господарські потреби має бути повернена до каси – не пізніше наступного дня.

Готівка, що видана під звіт але не витрачена і не повернена вчасно до каси підприємства, починаючи з наступного дня після закінчення зазначених строків включається до суми фактичного залишку готівки в касі на кінець дня. Одержана в результаті сума порівнюється зі встановленим лімітом залишку готівки в касі.

Касова книга ведеться на підставі прибутково-видаткових документів. Вона нумерується, прошивається і опечатується. Записи в касовій книзі ведуться через копіювальний папір у двох екземплярах за кожним прибутковим та видатковим документом щоденно, з виведенням сальдо на кінець дня. У себе касир залишає касову книгу, а другий екземпляр з касової книги разом з документами, що виправдовують надходження та витрати, передає на підпис у бухгалтерію.

Касові документи за останні 12 місяців зберігаються 36 місяців по закінченні року під відповідальністю матеріально-відповідальної особи, на яку покладено зберігання документів. Довідки за касовими документами видаються за вимогами за підписом головного бухгалтера чи його замісника. Винесення з приміщення кас папок із касовими документами дозволяється лише в окремих випадках за умови письмового дозволу керівника підприємства. До кінця робочого дня документи мають бути обов'язково повернуті до каси.

З періодичністю, встановленою нормативними документами підприємства, можуть проводитись несподівані ревізії (інвентаризації) каси комісією, призначеною керівником, з покупорним перерахуванням усіх грошей і перевіркою інших цінностей, що знаходяться в касі. Після завершення ревізії комісією складається акт у якому, у разі виявлення нестачі

або надлишку цінностей в касі, вказується сума нестачі або надлишку і обставини їх виникнення, а також рішення керівника підприємства.

Вищі організації (за їх наявності) на всіх підвідомчих підприємствах, а також аудитори (аудиторські фірми) відповідно до укладених угод при проведенні документальних ревізій обов'язково проводять інвентаризацію каси і перевіряють дотримання порядку ведення касових операцій. У господарських товариствах, якщо це передбачено їх статутом, такі ревізії проводять ревізійні комісії.

Перевірки дотримання порядку ведення операцій із готівкою здійснюють органи державної податкової служби України, державної контрольно-ревізійної служби України, Міністерства внутрішніх справ України, фінансові органи відповідно до їх компетенції.

Нестачі готівки відшкодовуються за рахунок касира, надлишки — оприбутковуються з включенням у валові доходи.

За порушення норм із регулювання обігу готівки підприємствами всіх форм власності, а також фізичними особами — громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, що є суб'єктами підприємницької діяльності Указом Президента України "Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки" від 12.06.95 № 436/95 передбачені наступні фінансові санкції у вигляді штрафу:

— за перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касах — у двократному розмірі сум виявленої понадлімітної готівки за кожний день;

— за неоприбуткування (неповне та/або несвоєчасне оприбуткування) у касах готівки — у п'ятикратному розмірі неоприбуткованої суми;

— за перевищення встановлених строків використання виданої під звіт готівки, а також за видачу готівкових коштів під звіт без повного звітування щодо раніше виданих коштів — у розмірі 25 % виданих під звіт сум;

— за проведення готівкових розрахунків без подання одержувачем коштів платіжного документа (товарного або касового чека, квитанції до прибуткового ордера, іншого письмового документа), який би підтверджував сплату покупцем готівкових коштів, у розмірі сплачених коштів.

Штрафні санкції за порушення правил обігу готівки має право накладати податкова служба.

Крім того, згідно зі статтею 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за несвоєчасну здачу готівки в банк торговельними організаціями на осіб, відповідальних за здавання виторгу, накладається штраф у розмірі від 17 до 88, а при повторному випадку протягом останніх 12 місяців — у розмірі від 43 до 175 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Штраф накладають адміністративні комісії органів місцевого самоврядування.

За несвоєчасне та недоброякісне проведення інвентаризації грошових коштів та матеріальних ресурсів на винних осіб, згідно зі статтею 164² Кодексу України про адміністративні правопорушення, може накладатись штраф у розмірі від 8 до 15, а при повторних протягом 12 місяців випадках — у розмірі від 10 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У разі нестачі коштів підприємства для закупівлі матеріальних цінностей воно може їх позичати у фізичних осіб з їх подальшим поверненням.

Основні проводки, пов'язані з рахунком «Готівка», наведено в табл. 2.1.

Проблеми обліку грошових коштів є досить важливим питанням, тому що від достовірності та оперативності обліку залежить уся фінансова діяльність та звітність підприємства.

До наявних облікових проблем стосовно руху та наявності грошових коштів слід віднести:

- 1) визнання та класифікацію грошових коштів;
- 2) правильне їх відображення у фінансовій звітності;

Таблиця 2.1.

Основні проводки, пов'язані з рахунком 30 «Готівка»

Господарська операція	Дебет	Кредит
Отримано гроші у банку	301	311
Здано гроші з каси у банк	311	301
Видано зарплату	661	301
Видано депоновану зарплату	662	301
Видано гроші на господарські потреби (для відрядження)	372	301
Видано працівнику позику готівкою	376	301
Повернена позика працівником	301	376
Внесена в касу сума відшкодувань за нестачі	301	375
Внесена сума в касу за продукцію (попередня оплата)	301	685
Одночасно відображається податкове зобов'язання	643	641
Внесена сума в касу за продукцію (післяплата)	301	377
Списання нестач коштів у касі	947	84
	84	301
Оприбуткування надлишків грошей у касі	301	719

3) організацію контролю над процесом збереження та використання грошових коштів;

4) оптимізацію надходжень і виплат готівки та формування інформаційної бази даних для аналізу отриманих і втрачених вигод від проведених заходів;

5) повноту та своєчасність відображення в системі обліку рух грошових коштів.

Основним інформаційним джерелом щодо руху грошових коштів та їх еквівалентів є форма № 3 фінансової звітності «Звіт про рух грошових

коштів». Цей звіт є одним із найскладніших у всій фінансовій звітності підприємства. «Звіт про рух грошових коштів» надає інформацію про операційну, фінансову та інвестиційну діяльність підприємства, а також дає можливість оцінити ситуацію, пов'язану з надходженням та витрачанням грошових коштів, та визначити потреби підприємства щодо використання цих коштів. Тобто форма звітності є багатосторонньою, що суттєво ускладнює процес його заповнення.

Як показує практика, облік грошових коштів достатньо регламентований законодавчими та нормативними актами України. Але розширення форм і методів здійснення розрахунків, властивостей та функцій грошових коштів як інструментів забезпечення платоспроможності стали основною причиною уточнення та деталізації відображення в бухгалтерському обліку та контролю операцій із ними, тому виникає необхідність у застосуванні конкретних прийомів управління грошовими коштами, джерелом якого є достовірне інформаційне забезпечення. Застосування на підприємствах системи контролю грошових коштів дасть змогу значно підвищити ефективність усього процесу управління його діяльністю, а також пропонується на підприємствах здійснювати розробку фінансових планів надходження та витрачання грошових коштів на наступний рік, в якому буде розрахунок планового доходу від основної діяльності та витрати грошових коштів у розрізі статей витрат. Також на початку кожного місяця підприємствам доцільно було б формувати звіт за попередній місяць про надходження і використання грошових коштів та порівнювати його з нормативними (плановими) показниками. Ця процедура забезпечить оперативний контроль над рухом грошових коштів на підприємствах. Нині важливою є необхідність повної автоматизації обліку грошових коштів, що забезпечить високу точність облікових даних, пов'язаних із рухом грошових коштів. Не менш важливою є й проблема повноти та своєчасності відображення грошових коштів у системі обліку, адже якщо грошові кошти не будуть повністю та своєчасно

оприбутковані, то не буде чіткого відображення реального розміру коштів. А далі – неправильне відображення податкових стягнень. І така помилка тягне за собою низку інших, які можливо виявити лише під час інвентаризації.

Діяльність кожного підприємства прямо залежить від правильної організації обліку грошових коштів, оскільки основу діяльності підприємства становлять операції, пов'язані з рухом грошових коштів. Проблеми обліку грошових коштів та їх вирішення є актуальними і важливими для всіх підприємств, адже від достовірності та оперативності обліку залежить уся фінансова діяльність підприємства. Побудова належної системи бухгалтерського обліку грошових коштів передбачає правильність здійснення та відображення всіх етапів їх руху, починаючи з нормативно-правових вимог, заповнення первинних документів, узагальнення та систематизації інформації в регістрах і завершуючи складанням звітності.

2.2. Форми і методи контролю за готівко-розрахунковими операціями

Фінансовий контроль, що здійснюється у сфері проведення готівкових розрахункових операцій, знайшов свій розвиток насамперед в останнє десятиріччя, але час його становлення характеризувався швидкоплинними змінами в правовому регулюванні та відсутністю єдиного порядку здійснення контрольних заходів. І до цього часу виникає багато спірних питань, починаючи з належності контролю до тієї чи іншої галузі законодавства, та закінчуючи контрольними заходами, що здійснюються в рамках контролю.

Питання процесуального забезпечення фінансового контролю характеризується розбіжністю думок серед науковців щодо засобів забезпечення контрольних заходів. У науковій літературі автори по-різному підходять до їх визначення, називаючи видами, методами, формами та способами фінансового контролю. Теоретичними питаннями класифікації засобів вираження фінансового контролю присвячені роботи багатьох

вчених фінансистів: О.Ю. Грачової, В.І. Гудімова, Л.К. Воронової, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенка, Л.А. Савченко, Т.В. Сараскіної, Н.І. Хімічової та інших. Праці цих вчених представляють собою наукове підґрунтя для дослідження форм і методів різних напрямків фінансового контролю.

На сьогоднішній поняття форм і методів контролю перебуває на етапі розвитку та доопрацювання відповідно до вимог часу та особливостей ведення бізнесу. За словами Н.А. Маринів, таке визначення найбільшою мірою відповідає філософському розумінню поняття форми [41, с.166]. На думку О.Ю. Грачової, прийнято розрізняти наступні форми фінансового контролю: ревізія, спостереження, обстеження, перевірка, аналіз [79, с.59].

Так, Л.А. Савченко, говорячи про періодичність проведення контрольних заходів, або про так званий час здійснення контрольних дій, формами фінансового контролю називає попередній, поточний, наступний [71, с.215]. Вважаємо, що попередній, поточний, наступний контроль доречно визнати видами фінансового контролю по відношенню до часу його здійснення. Суперечливість класифікації щодо форм контролю викликана недостатньою розробкою загальнотеоретичних питань фінансового контролю і неоднозначністю трактування самого поняття «форма».

На підставі аналізу представлених точок зору пропонуємо головними формами контролю за додержанням порядку проведення готівкових розрахунків вважати:

- облік суб'єктів господарювання, які здійснюють розрахунки у готівковій формі;
- перевірку за додержанням порядку проведення розрахункових операцій.

Саме облік суб'єктів господарювання, які проводять розрахунки за готівку, є тією формою контролю, яка забезпечує визначення кола осіб, щодо діяльності котрих застосовуються особливі вимоги по дотриманню порядку проведення розрахунків у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг.

Облік цих суб'єктів господарювання дозволяє отримувати інформацію про перелік осіб, що здійснюють готівкові розрахункові операції, перш за все, про види діяльності, якими займаються, адресу фактичного місцезнаходження та іншої інформації, яка необхідна при проведенні перевірок у даній сфері.

Дана інформація має визначальне значення при проведенні контрольних заходів щодо контролю за додержанням порядку проведення розрахунків. Для забезпечення повноти інформації стосовно діяльності суб'єктів господарювання контрольні служби служби, крім внутрішньої інформації, у своїй роботі використовують зовнішню, а саме: про підмінний фонд реєстраторів розрахункових операцій, зняті із сервісного обслуговування, договори про технічне обслуговування, а також дані про кількість здійснених ремонтів реєстраторів розрахункових операцій, використані засоби контролю для їх опломбування.

Тим часом, ключову роль у системі фінансового контролю займає перевірка. Основною формою контролю вона виступає й при здійсненні контролю за додержанням порядку проведення розрахунків, який є самостійними напрямком фінансового контролю. Аналіз контрольної-перевірочної діяльності спеціальних служб та виявлених порушень готівкового обігу дають змогу зробити висновок про актуальність проблеми контролю за готівковими розрахунками у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг.

З точки зору державних інтересів, готівкові розрахунки є важливим елементом у системі формування державних доходів. Але численні порушення порядку проведення готівкових розрахунків, що дозволяють юридичним та фізичним особам приховувати від держави реальні доходи, і таким чином ухилятися від оподаткування, вимагають з боку держави створення та використання ефективних засобів контролю в даній сфері.

Треба відзначити, що під час проведення контрольних заходів у сфері розрахунків, перевіркою охоплюються не лише розрахункові операції, але й

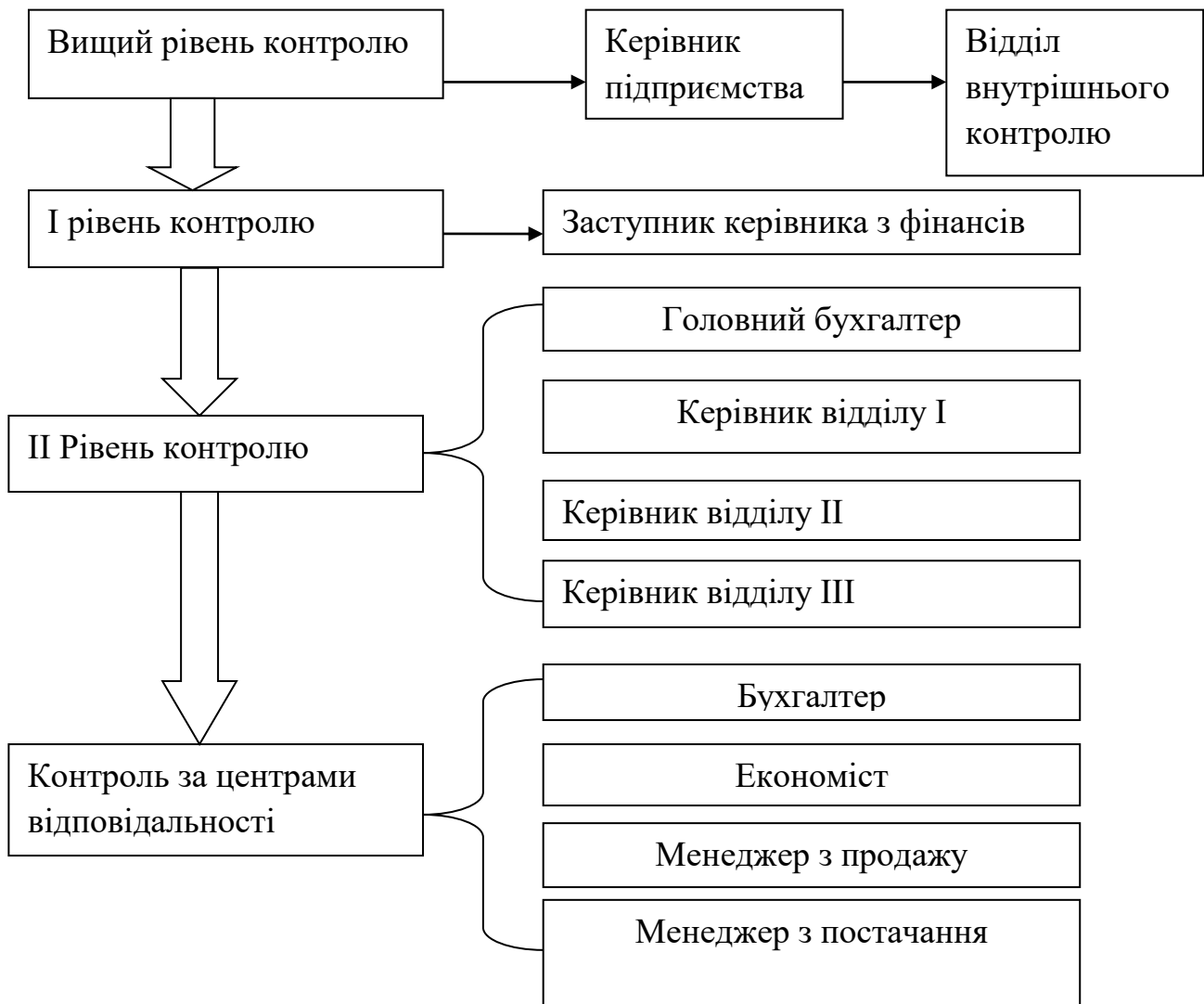
інші аспекти діяльності суб'єктів господарювання. Перевіряються також книги обліку розрахункових операцій, відповідність суми наявних коштів на місці проведення розрахунків сумі коштів, зазначеної в денному звіті реєстраторів розрахункових операцій, а у випадку використання розрахункової книжки – загальній сумі продажу по розрахункових квитанціях, виданим із початку робочого дня, цілісність пломб та незмінність конструкції та програмного забезпечення реєстраторів розрахункових операцій, облік товарних запасів, наявність цінників або преїскурантів на товари та послуги тощо.

Щоб все було вчасно потрібно вказати строки повернення готівкових коштів в до каси підприємства, що наведено у додатку А.

Внутрішній контроль на багатьох підприємствах функціонує не достатньо злагоджено, про що свідчить відсутність належного інформаційного забезпечення, відкорегованої системи контролю за центрами відповідальності відповідно до організаційної системи обліку. Проблеми її функціонування ускладнюються і через відсутність єдиного підходу до організації контролю за грошово-розрахунковими операціями, а також перекладання контрольних функцій інших структурних підрозділів на бухгалтерію підприємства. Для вирішення вищезазначених проблем можна побудувати систему контролю відповідно до підприємств.

Центрами відповідальності за грошово-розрахунковими операціями виступають бухгалтерія, планово економічний відділ, відділи постачання та збуту. Безпосередній контроль за розрахунковими операціями здійснюватимуть працівники кожного структурного підрозділу, які виконуватимуть контрольні функції з покладеними на них посадовими обов'язками.

Рівні внутрішнього контролю, та відповідальні за його проведення наведені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Організація внутрішнього контролю розрахункових операцій на підприємстві.

Основними напрямками контролю грошово-розрахункових операцій на підприємствах є:

1. Дотримання вимог чинного законодавства при укладанні договорів.
2. Стан розрахунків між замовниками та підрядниками і правильність відображення фінансово-господарських операцій у бухгалтерському обліку та звітності.
3. Правильність визначення вартості робіт та послуг
4. Організація роботи.

Ефективна системи контролю дає змогу не лише якісно вести облік, а й ефективно здійснювати управління за рухом вкладених грошових коштів, що не завжди використовуються за цільовими призначенням, а така ситуація веде до нестачі грошових вкладень та ризику.

На початковому етапі впровадження контролю на підприємстві слід перевірити ефективність і ґрунтовність обраної стратегії взаємовідносин організації з контрагентами. Передовим є порядок класифікація партнерів підприємства, тому що правильний розподіл буде відображати суть грошово-розрахункових операцій, що вважається основою для прийняття ефективних управлінських рішень

Попередній контроль розрахункових операцій полягає у ретельному підборі клієнтів з метою зменшення вірогідності виконання ними обов'язків. Для таких відділів внутрішнього контролю потрібно розробити критерії і показники, які формують систему обліку розрахункових операцій, визначається чи відповідають вони чинному законодавству та затвердженому Положенню про облікову політику організації(підприємства).

Поточний контроль розрахункових операцій здійснюється з метою запобігання виникнення недоліків на стадії створення та здійснення розрахункових операцій підприємства. Головним етапом такого контролю є перевірка їх юридичного оформлення (укладених договорів) та економічного обґрунтування. Для того контролюють відповідність змістовності договорів чинному законодавству, цілісність відображення прав і обов'язків сторін, а також несення відповідальності за невиконання загальних умов договору, строки та умови розрахунків.

В процесі здійснення контролю розрахункових операцій з метою їх документального підтвердження, обсягу та вартості виконаних робіт, розрахунків за виконані роботи, потрібно провести зустрічні звірки. Ефективність результатів контролю розрахункових операцій залежний від спостереження та аналізу величини дебіторської та кредиторської заборгованостей, а також їх впливу на фінансовий стан підприємства. На

даному етапі визначають допустимий розмір дебіторської заборгованості з метою недопущення у зниженні грошових потоків та виникненні безнадійних боргів, що безпосередньо впливає на економічну безпеку підприємства. Також визначають оптимальне співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями, що вважається передовим для їх оборотності.

У разі виконання умов договору в частині здійснення робіт та проведення розрахунків за виконання роботи здійснюється перевірка дотримання кошторису в цілому та в частині виконання окремих видів робіт (за етапами їх виконання) та термінів розрахунків за виконаними роботами. У разі перевірки відповідності використання грошових коштів, що були отримані як цільове фінансування, з'ясовується чи не фінансувалися за виділені кошти інші об'єкти.

Також доцільним буде складання і подання замовнику звіту про цільове використання виділених коштів.

Етапи внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій на підприємстві подані в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Основні етапи внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій на підприємстві.

Напрями контролю	Джерела інформації	Користувачі інформації
Контроль цільового фінансування і цільового надходження коштів	Договір, виписки банку, бюджети, кошториси, розрахунки, робочі таблиці	Керівництво підприємства плановий відділ, бухгалтерія
Контроль руху грошових коштів	Бюджети, розрахунки, таблиці, додатки	Керівництво підприємства плановий відділ, бухгалтерія
Контроль за формуванням дебіторської заборгованості	Відомості контролю дебіторської заборгованості, додатки, інформація ринку покупців	Керівництво підприємства, відділ продаж, плановий відділ, бухгалтерія

Контроль формуванням кредиторської заборгованості	за	Відомість контролю кредиторської заборгованості, додатки, інформація ринку постачальників та підрядників, робочі таблиці	Керівництво підприємства, відділ постачання, плановий відділ, бухгалтерія
Контроль розрахунків за страхуванням		Законодавство про страхування майна, кошториси, розрахунки	Плановий відділ, бухгалтерія, керівництво підприємства
Контроль розрахунків за виплатами працівникам		Бюджети, кошториси розрахунки, відомість нарахування заробітної плати	Керівництво підприємства, бухгалтерія,

Важливою складовою ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій є наявність внутрішньої звітності, що надає управлінському персоналу вчасну інформацію для прийняття адекватних рішень. До видів і форм такої звітності за розрахунковими операціями доцільно віднести бюджети руху грошових потоків, дебіторської і кредиторської заборгованостей; відомості контролю про стан розрахунків з дебіторами та постачальниками й підрядниками та іншими розрахунковими операціями підприємства.

Таким чином, інтегруючи розрахунки підприємства, можна досягти узгодженості руху грошових коштів із тактичними і стратегічними завданнями підприємства в часі і просторі. Такий підхід до концепції планування грошових потоків дозволить спрямувати діяльність підприємства на досягнення фінансової стійкості і платоспроможності.

Звісно, що специфіка галузі може дозволяти певне відтермінування надходження грошових коштів від клієнтів. Але наявність значної дебіторської заборгованості і погана робота з нею може призвести до браку грошових коштів для оплати поточної діяльності підприємства. Проблема неправильно організованих платежів може бути вирішена тільки комплексно на етапі бюджетування і на етапі оперативного управління платежами [17, с. 103].

На сьогоднішній день не можна розпочати господарську діяльність без наявності грошових коштів і без їх постійного поповнення.

Дані порушення можна викрити шляхом проведення перевірки за додержанням порядку проведення розрахункових операцій, яку можна визначити як сукупність заходів, спрямованих на здійснення контролю за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог нормативно-правових актів, що визначають порядок здійснення готівкових розрахунків в сфері господарської діяльності, обліку товарів і грошових коштів.

Метою такої перевірки є, головним чином, визначення факту дотримання або недотримання суб'єктами підприємницької діяльності, які проводять готівкові розрахункові операції, вимог встановленого порядку здійснення розрахунків, виявлення порушень в даній сфері, їх попередження та припинення. Така перевірка представляє собою проведення контрольних заходів із використанням специфічних прийомів в місцях проведення розрахунків суб'єктами підприємницької діяльності, з метою виявлення порушень встановленого порядку здійснення розрахункових операцій з використанням готівки або платіжних карток. Саме шляхом проведення перевірки за додержанням порядку проведення розрахункових операцій має бути досліджена на предмет порушень встановленого порядку розрахунків, фінансово-господарська діяльність юридичних осіб, їх філій, відділень та інших відокремлених підрозділів, що здійснюють розрахункові операції у готівковій та безготівковій (з використанням платіжних карток) формі.

Аналіз порушень суб'єктами господарювання встановленого порядку розрахунків за готівку у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг дозволяє зробити висновок про неможливість здійснення повноцінного контролю у сфері готівкових розрахунків шляхом проведення лише звичайних планових перевірок. На нашу думку, розподіл на планові та позапланові перевірки за додержанням порядку проведення розрахунків являється доречними, але порядок їх проведення не визначений законодавством. Тому треба погодитися з тим, що така перевірка повинна

містити чіткі критерію поділу, які би визначали режими їх проведення при здійсненні контрольних повноважень контролюючими внутрішніми службами. В свою чергу, якщо розглядати перевірку за додержанням порядку проведення розрахункових операцій як форму контролю, то необхідно з'ясувати прийоми та способи, за допомогою яких вона здійснюється.

В теорії права під методом розуміють «сукупність прийомів та операцій практичного та теоретичного сприйняття дійсності» [15, с.179]. Метод – це прийом або система прийомів, що застосовуються у будь-якій галузі діяльності [4, с.522]. За словами Д.В. Реви, метод контролю – це спосіб, прийом практичної реалізації його цілей і завдань, тобто спосіб, прийом цілеспрямованого впливу суб'єктів контролю на підконтрольні об'єкти на підставі закріпленої за суб'єктами компетенції [66, с.127].

Ю.Ф. Кваша під організаційно-правовими методами контролю розуміє окремі процесуальні дії або їх сукупність, які направлені на отримання необхідних для здійснення контролю даних і забезпечення доказів за фактами правопорушень [48, с.3].

Методи контролю – це тактичні прийоми, що розроблені контролюючими органами і ними ж використовуються для досягнення мети, здійснення необхідного впливу на підконтрольний об'єкт [15, с.258].

На думку Л.М. Касьяненко, в основу класифікації фінансового контролю за методами слід покласти сукупність прийомів, що дозволяють реально вивчити стан об'єктів контролю.

Шляхом аналізу чинних правил та існуючої практики здійснення контрольних заходів у сфері проведення розрахунків, доцільно виділити такі його методи:

- контрольна розрахункова операція;
- хронометраж (спостереження);
- обстеження;
- перевірка повноти обліку виручки;

– перевірка порядку визначення повноти оприбуткування, реалізації та фактичних залишків запасів (товарно-матеріальних цінностей).

Треба відзначити, що при проведенні перевірки за додержанням порядку проведення розрахункових операцій, домінуючим є використання саме фактичних прийомів, що впливає з самої сутності даного контролю. Встановлення того, чи відповідає діяльність підконтрольного суб'єкта регламентованому порядку проведення розрахунків, передбачає проведення спостереження за його діяльністю.

Сама специфіка відносин по розрахункам за готівку передбачає необхідність їх обліку за допомогою реєстраторів розрахункових операцій або розрахункових книжок. Задача контролюючого суб'єкта в такому випадку полягає, перш за все, визначити, чи проводяться розрахунки з використанням реєстраторів розрахункових операцій або розрахункових книжок, і тим самим, чи обліковуються в повному обсязі.

Крім того, особливістю даного виду контролю є використання хронометражів виручки, що представляють собою спостереження з метою встановлення реальних обсягів реалізації товарів або послуг, та відображення обсягів виручки у валових доходах. Даний метод направлено на виявлення порушень порядку проведення розрахунків, який зовні відповідає встановленим приписам закону, але насправді носить протиправний характер. Найчастіше це відбувається, коли шляхом певних маніпуляцій з боку суб'єктів господарювання розрахункові операції обліковуються не в повному обсязі. Найчастіше дані порушення носять характер системних, та проведення хронометражу являється чи не єдиним засобом їх виявлення.

Не менш важливим методом, що використовується під час перевірки за додержанням порядку проведення розрахунків, є обстеження. Суть цього методу полягає в дослідженні стану підконтрольного об'єкта на місці проведення розрахунків. Обстеження в рамках контролю за додержанням порядку проведення розрахунків має певні особливості.

По-перше, метою даного методу є встановлення факту застосування реєстраторів розрахункових операцій у фіскальному режимі роботи, факту використання режиму попереднього програмування найменування та цін товарів (послуг), обліку їх кількості, а також дослідження на предмет наявності та цілісності пломб реєстраторів розрахункових операцій, наявності фіскальних звітних чеків і забезпечення їх зберігання в книгах обліку розрахункових операцій та ін.

По-друге, обстеженню підлягають лише приміщення в яких відбуваються розрахунки та зберігаються товарні запаси. По-третє, відсутність яких-небудь обмежень щодо застосування цього методу дозволяє зробити висновок, що він може використовуватись як основний, і як додатковий.

В даному випадку правильність ведення обліку встановлюється шляхом проведення перевірки з порядку визначення повноти оприбуткування, реалізації та фактичних залишків запасів (товарно-матеріальних цінностей). У цьому випадку фактичний фінансовий контроль здійснюється на підставі отриманих даних, головним носієм інформації яких є документація підконтрольного суб'єкта. Тому можна говорити, що в даному випадку ми маємо справу не з фактичним контролем у чистому вигляді, а з таким, що здійснюється за допомогою як фактичних, так і документальних методів дослідження господарської діяльності підконтрольного суб'єкта, на предмет додержання порядку проведення розрахунків. Тому можна його назвати змішаним відповідно до джерела, яке досліджується.

При використанні новітніх засобів контролю на перший план, поряд з класичними прийомами перевірки на зразок інвентаризації, спостереження, контрольного перерахунку, перевірки виконання прийнятих рішень тощо виходять методи, яким при застосуванні «пасивного» контролю відводилась другорядна роль: економічний аналіз, логічне осмислення, прогнозування, моделювання та ін. Контролер повинен бути готовим брати на себе

відповідальність не лише за формування і подання неправдивих суджень щодо стану об'єкту перевірки, а й додаткову відповідальність за стан, в якому об'єкт опиниться після реалізації всіх рекомендацій перевіряючого, очікуючи при цьому на адекватну додаткову винагороду.

Як наслідок змінюється первинні завдання, які стоять перед перевіряючим при здійсненні активного контролю (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Трансформація завдань контролю за наявністю і рухом готівкових коштів при переході від «пасивної» (традиційної) до «активної» (новітньої) системи контролю

Завдання «пасивного» контролю	Завдання «активного» контролю
1. Встановлення достовірності даних відносно наявності та руху грошових коштів та їх еквівалентів	1. Виявлення економічної доцільності здійснення операцій з грошовими коштами та їх еквівалентами
2. Встановлення повноти та своєчасності відображення інформації про рух грошових коштів та їх еквівалентів в первинних, зведених документах та облікових регістрах	2. Регулювання та перенаправлення інформаційних потоків щодо наявності і руху грошових коштів та їх еквівалентів з метою вирішення завдання максимізації повноти та достовірності генерованих даних поряд з мінімізацією інформаційного пресу на керівників різних ланок управління
3. Встановлення правильності ведення обліку грошових коштів та їх еквівалентів у відповідності з чинним законодавством та затвердженою обліковою політикою	3. Коригування методики обліку грошових коштів та їх еквівалентів в межах правового поля із врахуванням тенденцій зміни інформаційних потреб користувачів
4. Перевірка дотримання стану розрахунково-платіжної дисципліни	4. Модифікація та вдосконалення існуючих на підприємстві систем доступу, авторизації тощо з метою упередження можливих розкрадань, а також моделювання руху грошових потоків таким чином, щоб не допустити створення надлишків готівки в касі суб'єкта господарювання і, як наслідок, накладення штрафних санкцій
5. Встановлення достовірності відображення залишків грошових	5. Перерозподіл та оптимізація функціональних обов'язків структурних

коштів та їх еквівалентів у звітності (фінансовій та управлінській) підприємства	підрозділів підприємства з метою максимально ефективного формування та вчасного подання звітних форм зацікавленим особам
--	--

Наголосимо на тому, що при застосуванні новітньої системи контролю на ділянці обліку наявності і руху грошових коштів та їх еквівалентів, завдання останнього розширюються, суттєво модифікуючись і аж ніяк не зміщуються.

Тобто контролер не звільняється від виконання рутинних процедур, що притаманні традиційному контролю. В системі координат «контролер – зацікавлена особа», кожен з них отримує додаткові вигоди від використання методів активного контролю.

Такими вигодами для контролера є: додаткове фінансове преміювання; можливість максимальної реалізації власного розумового потенціалу; інтелектуальний розвиток не лише за рахунок поступового набуття більшого досвіду, але й внаслідок інтенсивного генерування інноваційних ідей.

При використанні методів і засобів активного контролю суб'єкт господарювання одержує не лише додаткову користь, але й нові знання, які знижують рівень невизначеності стосовно певної проблеми.

Отже, запровадження системи активного контролю на підприємстві загалом та на ділянці обліку грошових коштів та їх еквівалентів зокрема, повинно стати підґрунтям не лише для формування інформаційної бази для прийняття керівництвом раціональних управлінських рішень, а й інструментом скерування менеджерів у русло єдино правильного рішення. Контролер стає провідником менеджера, розділяючи з останнім, як винагороду за успіх, так і відповідальність за провал. Таким чином, контролер повинен не лише формально констатувати наявність проблеми та поверхнево окреслювати напрямок її вирішення, але й брати безпосередню участь у розв'язанні цієї проблеми, пропонувати обґрунтовані оптимальні шляхи її подолання з використанням мінімуму ресурсів при наявності

максимуму ефекту, формувати рекомендації щодо недопущення її в майбутньому та здійснювати наступний контроль за процесом її вирішення.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що контроль за додержанням порядку проведення готівкових розрахунків представляє собою процесуальну діяльність контролюючих осіб, яка здійснюється у певних правових формах та за допомогою специфічних методів.

2.3. Організація аналізу та аудиту Звіту про рух грошових коштів

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується такими негативними рисами, як криза платежів, погіршення платоспроможності підприємств, значний розмір заборгованості підприємств перед партнерами, державою і своїми працівниками. Одна з причин цього — недостатнє володіння керівництвом методами управління грошовими коштами підприємства. Можна отримати прибуток (позитивний фінансовий результат), але при цьому вчасно не отримати оплату від покупців, і, як наслідок, не мати можливості розрахуватися навіть за тими зобов'язаннями, що виникли в результаті витрат, пов'язаних з очікуваними і вже одержаними доходами. На такий стан економіки, зокрема підприємств торгівлі і галузі в цілому, впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори.

Об'єктивні фактори пов'язані із загальноекономічною світовою кризою, яка розпочалася у банківському секторі і призвела до зростання вартості кредитних ресурсів, зменшення швидкості грошового обігу та девальвації гривні. Подальший розвиток кризи спричинив падіння рівня ВВП, звільнення працівників, а отже зменшення платоспроможного попиту. Суб'єктивні фактори обумовлені неефективною інформаційною системою управління грошовими потоками, яка не дає можливості оперативно надавати керівництву необхідну інформацію про їх стан, виявляти відхилення від нормативних або планових показників у грошовому обігу підприємства, приймати обґрунтовані управлінські рішення. Неефективне управління

грошовими коштами різко підвищує ризик неплатоспроможності підприємства та ймовірність банкрутства.

Тож удосконалення методики та організації обліку, аналізу й аудиту грошових коштів підприємств має об'єктивно сприяти поліпшенню інформаційного забезпечення процесу прийняття керівництвом підприємства ефективних та своєчасних управлінських рішень щодо їх раціонального використання в господарському обігу.

Для підвищення ефективності управління економічною діяльністю підприємств потрібно вдосконалити теоретичні і методологічні положення та виробити практичні рекомендації з обліку, аналізу й аудиту готівкових грошових коштів. Об'єктом дослідження є грошові кошти підприємств та їх рух, що виникає в процесі здійснення їх фінансово-господарської діяльності. Предметом дослідження обрано методику та організацію обліку, аналізу та аудиту операцій з грошовими коштами як складової інформаційного забезпечення системи управління підприємством та його системи економічної безпеки. Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти з питань обліку, аналізу й аудиту готівкових грошових коштів, наукові праці та публікації у періодичних виданнях вітчизняних та зарубіжних учених-економістів і практиків за напрямом облік, аналіз і аудит грошових коштів підприємств.

Ефективна грошова система є основою кругообігу доходів та видатків як економіки країни на макрорівні, так й економіки підприємств на мікрорівні. На мікрорівні поняття “гроші” замінене спорідненим терміном — “грошові кошти”. Взаємозв'язок між ними трактується як з позицій юридичного підходу (до грошей зараховують лише готівку, тоді як до грошових коштів входять і безготівкові кошти), так і економічного (гроші та грошові кошти вважаються синонімічними поняттями), а також безпекового (відсутність необхідних грошових коштів спричиняє порушення системи економічної безпеки підприємства та може наблизити його до банкрутства).

Недостатнє висвітлення теоретичних і практичних основ такого поняття, як еквіваленти грошових коштів, які є однією зі складових грошових потоків, приводить до їх відображення у складі поточних фінансових інвестицій при класифікації й у Плані рахунків бухгалтерського обліку. Однією з причин цієї розбіжності є відсутність у законодавчих документах чітких критеріїв поділу інвестицій на довгострокові, поточні та еквіваленти грошових коштів.

Визначення критеріїв зарахування фінансових інвестицій до еквівалентів грошових коштів є одним із головних питань їх обліку. Еквіваленти грошових коштів мають відповідати таким вимогам:

- а) використовуватися з метою отримання прибутку;
- б) мати короткий строк погашення (три місяці або менше);
- в) відповідати вимогам високоліквідного активу (швидко перетворюватись на гроші);
- г) мати незначний (мінімальний) ризик зміни вартості.

Пропонуємо виділяти їх в окрему групу з метою узгодження місця еквівалентів грошових коштів у класифікації фінансових інвестицій, що не суперечитиме їх відображенню у Балансі, Звіті про рух грошових коштів і Примітках до річної фінансової звітності.

Для підвищення аналітичної цінності облікової інформації М. І. Коваль та Ю. О. Нетреба рекомендують відкрити аналітичні рахунки з обліку курсових різниць, а саме: 3021 “Грошові кошти в касі в іноземній валюті (долар США)”, 3022 “Грошові кошти в касі в іноземній валюті (євро)” [31].

В економічній літературі необхідність проведення аналізу грошових потоків обґрунтовується обмеженістю грошових ресурсів на підприємствах, нестійким фінансовим станом багатьох підприємств, ризиком втрати платоспроможності, потребою підвищення рівня ефективності управління грошовими потоками й іншими факторами. З метою вдосконалення теоретичних основ аналізу грошових потоків, його методики та організації визначено основні етапи проведення системного аналізу грошових потоків.

Поетапний аналіз грошових потоків дає інформацію для оцінювання діяльності підприємства в минулому і теперішньому часі, а також стає підґрунтям для прогнозування та планування грошових потоків (рис. 2.2).

Етапи аналізу	Основний зміст аналізу
Аналіз ліквідності балансу	Порівняння наявності коштів за активом, згрупованих відповідно до ступеня зниження їх ліквідності із зобов'язаннями за пасивом, об'єднаними за термінами їх погашення (відповідно до зростання термінів сплати)
Аналіз показників оцінки ліквідності підприємства	Розрахунок коефіцієнтів абсолютної ліквідності, швидкої ліквідності, поточної ліквідності
Аналіз Звіту про рух грошових коштів	Вивчення обсягу, структури та динаміки: <ul style="list-style-type: none"> - вхідного і вихідного грошових потоків; - грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності; - чистого грошового потоку
Аналіз оборотності дебіторської заборгованості	Розрахунок: <ul style="list-style-type: none"> - оборотності дебіторської заборгованості; - середнього періоду обороту дебіторської заборгованості; - коефіцієнта співвідношення дебіторської й кредиторської заборгованостей
Аналіз показників, що характеризують грошові потоки	Розрахунок: коефіцієнта ліквідності грошових потоків; коефіцієнта участі грошових коштів та їх еквівалентів в оборотних активах; кількості оборотів оборотних активів; середнього періоду обороту оборотних активів; кількості оборотів грошових коштів та їх еквівалентів; середнього періоду обороту грошових коштів у днях; середньоквадратичного відхилення грошових потоків і коефіцієнта варіації у досліджуваному проміжку часу; коефіцієнта кореляції позитивного та від'ємного грошових потоків; коефіцієнта ефективності грошового потоку в досліджуваному періоді; коефіцієнта якості чистого грошового потоку; коефіцієнта достатності і реінвестування чистого грошового потоку

Рис. 2.2. Основні етапи проведення аналізу грошових потоків підприємства

У наукових працях дослідників переважно робиться акцент на процесі аудиту Балансу та Звіту про фінансові результати, які є основними формами

фінансової звітності підприємства. Проте розгляд методики проведення аудиту Звіту про рух грошових коштів — це не менш важливе завдання, оскільки цей звіт не тільки детально розкриває зміст основних статей Балансу і Звіту про фінансові результати, а й містить дані Головної книги та окремих аналітичних рахунків бухгалтерського обліку.

Ці дані потребують особливої уваги, оскільки їх необхідно правильно віднести до операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, тому виникає ризик їх недостовірного відображення і невідповідності реальному стану справ на підприємстві. З огляду на це В. В. Ясишеною запропоновано цілком прийнятний для реалізації алгоритм проведення аудиторської перевірки Звіту про рух грошових коштів (рис. 2.3), який доречно застосовувати під час проведення аудиту готівки підприємства [85].

Вивчення досвіду аудиторської практики перевірок свідчить про те, що доцільно розглядати метод аудиту як сукупність спеціальних прийомів, за допомогою яких оцінюють і досліджують стан об'єктів аудиту, прийоми аудиту — як елементи методу аудиту зі спорідненими діями, за допомогою яких здійснюють дослідження, а процедури аудиту — як порядок виконання аудитором конкретних, методичних дій, що забезпечують проведення всіх етапів аудиту для одержання достатніх доказів та складання відповідних висновків, на яких ґрунтується письмово висловлена думка аудитора.

Наведена вище модель алгоритму поділена на основні стадії аудиту (планування, дослідження, завершальна або підсумкова), що дало підстави виділити та визначити послідовність основних етапів перевірки, які входять до плану і програми аудиту Звіту про рух грошових коштів. У розробленій програмі аудиторської перевірки вказано: завдання перевірки; конкретизовані процедури аудиту; джерела, які містять інформацію для перевірки; загальні аудиторські процедури (прийоми); виконавці. Водночас вона складена з урахуванням останніх змін, внесених у П(С)БО 4, щодо застосування прямого методу при визначенні руху грошових коштів від операційної діяльності.

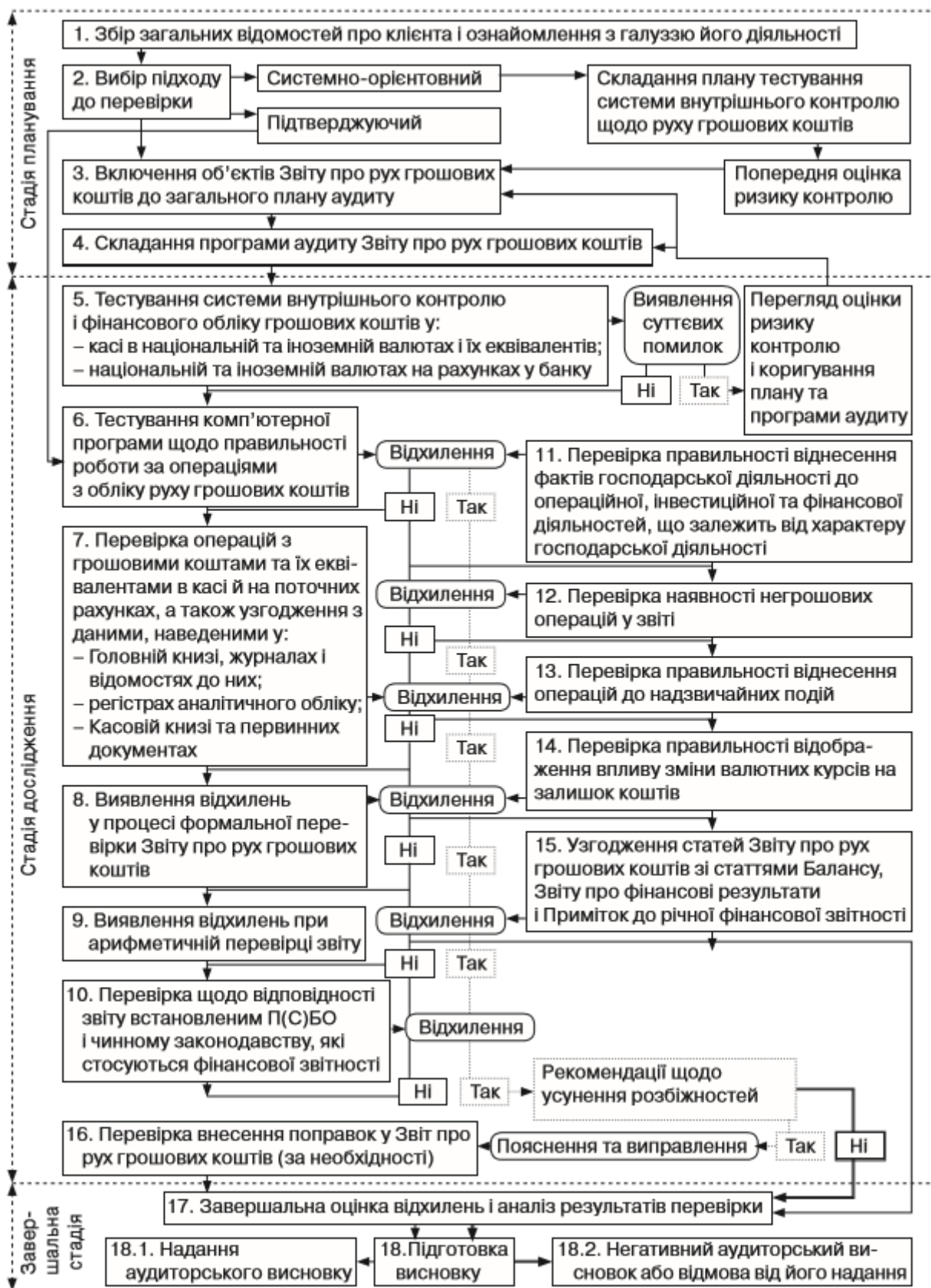

Рис. 2.3. Алгоритм проведення аудиту Звіту про рух грошових коштів

Системний аналіз грошових потоків має ґрунтуватися на послідовному дослідженні грошових потоків, яке передбачає проведення аналізу:

ліквідності балансу; показників оцінки ліквідності підприємства; Звіту про рух грошових коштів; показників ділової активності; групи аналітичних фінансових коефіцієнтів, які характеризують грошові потоки. Він може бути використаний у практичній діяльності, що сукупно забезпечить деталізоване дослідження грошових потоків підприємства, допоможе визначити тенденції і закономірності їх формування для створення системи економічної безпеки підприємства.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ГОТІВКОВИХ КОШТІВ ТА РОЗРАХУНКІВ

3.1. Основні принципи проведення економічної експертизи готівкових коштів та розрахунків

Дослідження операцій із грошовими коштами є найбільш характерною ділянкою експертно-бухгалтерської роботи. У країнах з ринковою економікою до поняття грошового обігу включають усі грошові кошти – як готівку, так і безготівкові грошові кошти. Обидві сфери обігу грошей взаємопов'язані й взаємозумовлені й становлять єдиний грошовий обіг. Кількість грошей у вигляді купівельних і платіжних засобів в обох сферах грошового обігу й визначає величину грошової маси в обігу.

На кожному другому українському підприємстві керівництво виявляє економічні зловживання з грошовими коштами. Для зменшення шахрайства на підприємствах досліджують операції з коштами в касі та на рахунках у банку, які здійснюються експертизою окремо від інших господарських операцій, коли поставлені перед експертизою питання стосуються нестачі коштів, порушення нормативних документів, що регулюють облік коштів у касі підприємства та на його банківських рахунках, із метою привласнення їх окремими працівниками (касирами, бухгалтерами). Основною метою проведення економічної експертизи готівкових операцій у касі та рахунках у банках є встановлення об'єктивної істини щодо достовірності та правильності відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності готівкових операцій.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, на сьогодні ще існує низка невирішених питань щодо особливостей проведення економічної експертизи операцій із грошовими коштами в касі та на рахунках у банках та встановлення економічної природи їх виникнення. Метою економічної експертизи готівково-розрахункових операцій є встановлення об'єктивної

істини щодо достовірності та об'єктивності відображення в обліку та фінансовій звітності готівково-розрахункових операцій.

Серед типових завдань економічної експертизи щодо стану та операцій із грошовими коштами [23, с. 293]:

- встановлення правильності документального оформлення операцій з руху грошових коштів;
- визначення документальної обґрунтованості нестач (лишків) грошових коштів;
- визначення і підтвердження розміру матеріального збитку, завданого матеріально відповідальною особою в результаті навмисних корисливих правопорушень;
- встановлення відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій із грошовими коштами чинним нормативним актам з бухгалтерського обліку;
- підтвердження виявлених недоліків в організації бухгалтерського обліку грошових коштів і контролі фінансово-господарської діяльності підприємства, які сприяли утворенню матеріальних збитків; встановлення причин, які сприяли навмисним зловживанням;
- встановлення правильності визначення оподаткованого прибутку підприємства і розрахунку розмірів податків;
- встановлення правильності методики проведення документальної ревізії грошових коштів у касі та на рахунках у банку і достовірності її результатів.

У процесі економічної експертизи операцій з готівковими коштами необхідно розв'язати основні завдання, які подано на рис. 3.1.

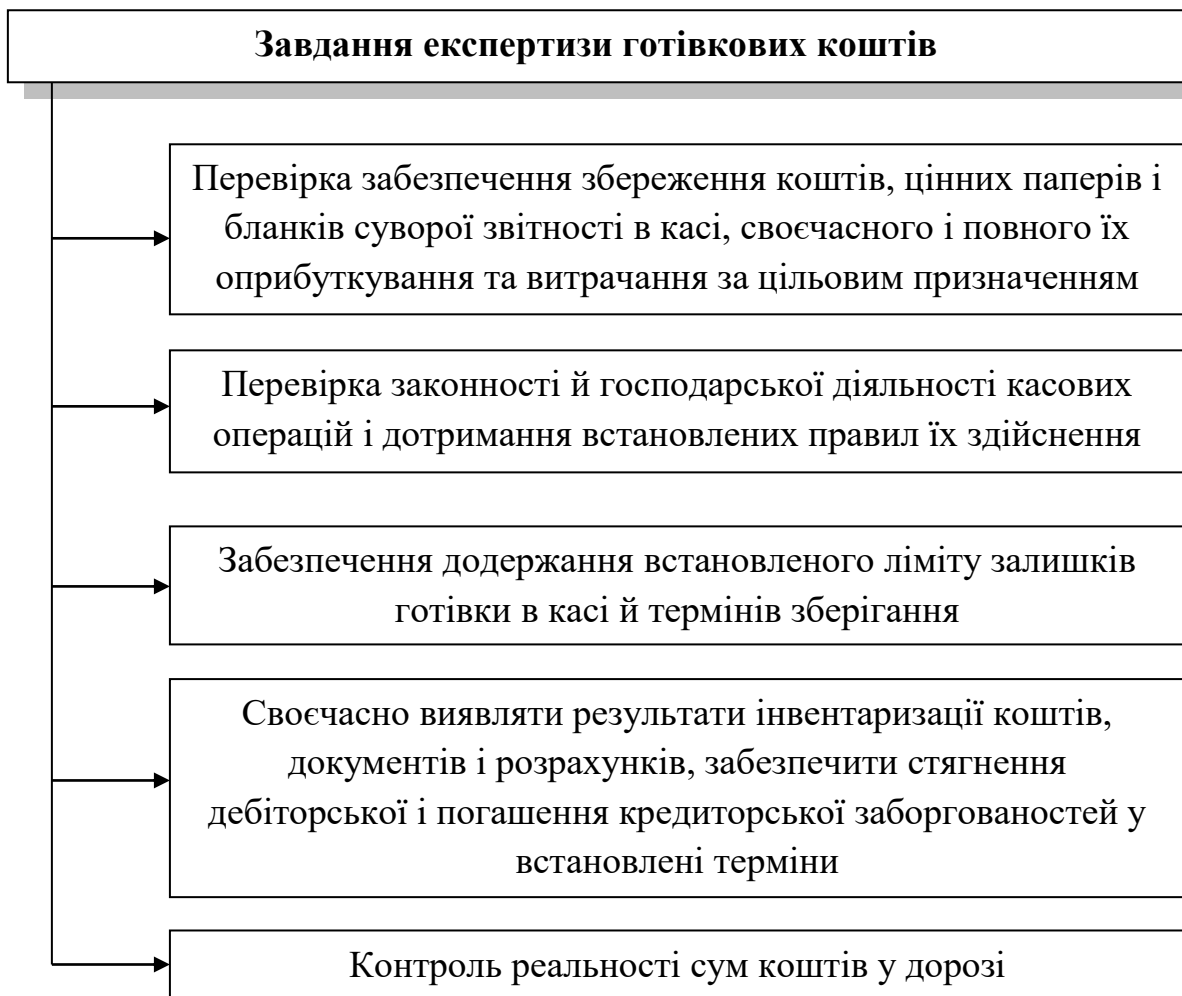

Рис. 3.1. Завдання експертизи готівкових коштів

Джерелами інформації для проведення економічної експертизи є: прибуткові й видаткові касові ордери з прикладеними до них документами; звіти касира; касові чеки й контрольні касові стрічки; повідомлення банку про встановлений ліміт готівки в касі; чекові книжки; корінці використаних чеків, анульовані чеки тощо. Щодо коштів у дорозі: журнал-ордер № 3, відомість і прикладені до них документи та машинограми. Залишок грошей, установлений під час інвентаризації, порівнюється із записами в касовій книзі і з даними бухгалтерського обліку в журналі-ордері № 1 і відомості № 1.

Типові методи, які використовують для проведення економічної експертизи касових операцій є порівняння, спостереження та аналіз. Для

їхнього здійснення використовуються прийоми фактичного і документального контролю (рис. 3.2).

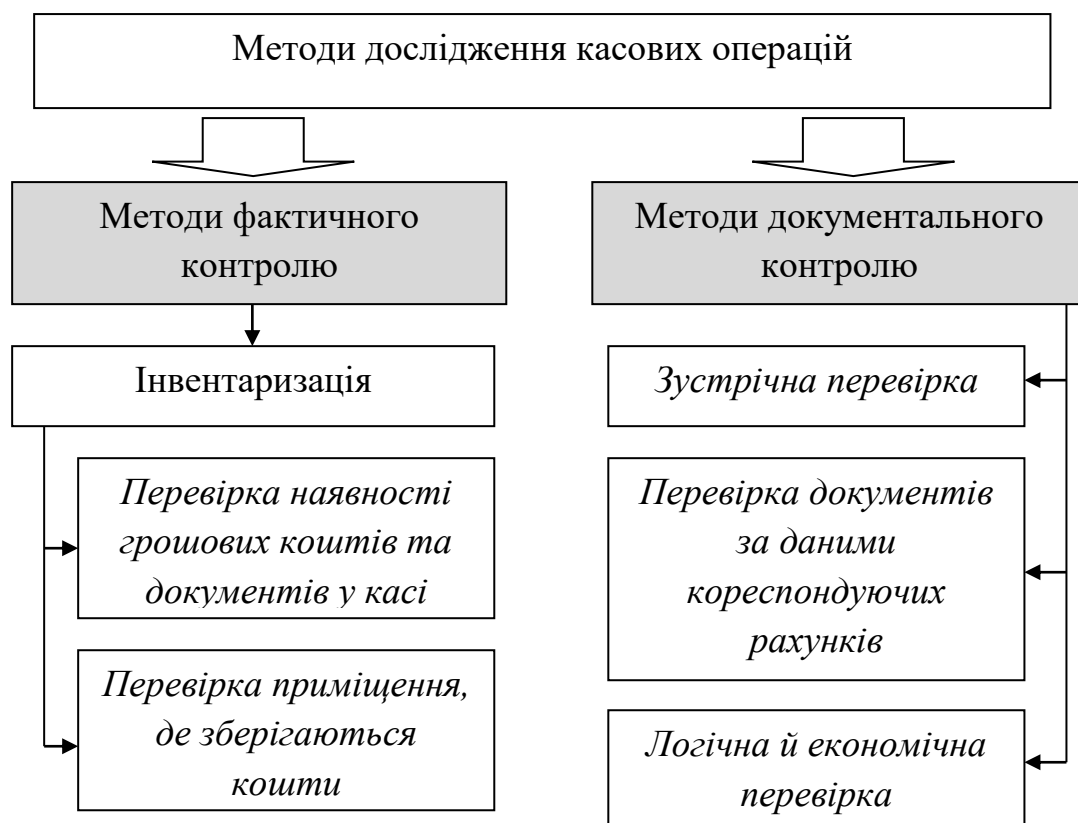

Рис. 3.2 Методи дослідження касових операцій

Правильність здійснення господарських операцій з грошовими коштами не завжди можна перевірити прийомами документального контролю. Часто виникає необхідність провести перевірку наявності грошових коштів у натурі. З цією метою в ході ревізії застосовуються прийоми фактичного контролю.

Під час перевірок з'ясовуються структура підприємства, кількість відкритих поточних рахунків підприємства (підприємця) у банках, наявність у підприємства (підприємця) податкового боргу, результати раніше здійснених перевірок, дотримання ними порядку ведення операцій з готівкою. Спочатку роблять раптову інвентаризацію каси, потім здійснюють суцільну документальну перевірку щодо оприбуткування та видачі грошей із каси, правильності заповнення первинних касових документів, дотримання встановленого ліміту каси, перевірка видачі та використання грошей підзвіт. Якщо було виявлено порушення, то за її результатами складається акт про

перевірку дотримання порядку ведення операцій з готівкою, у якому викладається зміст порушення з відповідним обґрунтуванням. Акт має містити висновки по результати перевірки та рекомендації керівництву підприємства. Якщо порушень не виявлено, то службові особи, які проводили перевірку, складають довідку за довільною формою, у якій зазначаються назва підприємства, що перевірялося, термін перевірки, посилення на законодавство України, згідно з яким проводилася перевірка, питання, що перевірялися.

Експерт повинен перевірити, чи робить касир записи в касову книгу відразу після одержання або видачі грошей по кожному ордеру, чи підраховує щодня, наприкінці дня підсумки операцій за день, чи виводить залишок грошей у касі на наступне число і чи передає в бухгалтерію звіт з прибутковими і видатковими документами. Контроль за правильним веденням касової книги зобов'язаний здійснювати головний бухгалтер.

Порушеннями правильності оформлення касових документів вважаються: відсутність підписів керівника, головного бухгалтера; відсутність доручення чи неправильне оформлення доручення за виплати третій особі; наявність із касовим ордером фіктивних документів.

Інвентаризація є одним із дієвих, а тому і актуальних способів контролю за збереженням готівки в касі та станом активів підприємства. Це дуже важливий органолептичний методичний прийом під час ревізії, адже вона здійснюється з метою забезпечення збереження цінностей і раціонального використання їх у фінансово-господарській діяльності. За результатами проведеної інвентаризації можна зробити висновки про стан дотримання касової та розрахункової дисципліни, а також про стан ведення бухгалтерського обліку на підприємстві, що контролюється, дозволяє виявити всі наявні невідповідності, становити винних у їх виникненні осіб та відшкодувати їхнім коштом заподіяну підприємству шкоду. Сума нестачі стягується з винної особи, а надлишок оприбутковується в касі та зараховується в дохід підприємства.

До основних завдань інвентаризації каси належить виявлення фактичної наявності коштів, встановлення лишків або нестач коштів шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку, перевірка дотримання умов та порядку збереження грошових коштів.

Одночасно перевіряються умови збереження грошей у касі. При цьому з'ясовуються:

- наявність сигналізації й охорони касового приміщення;
- забезпечення схоронності грошей під час одержання і здачі їх в установу банку;
- приміщення каси має бути ізольованим, спеціально оснащеним захисними та протипожежними засобами від можливих намагань проникнення в нього з метою крадіжки готівки;
- у приміщенні каси всі наявні гроші і цінні папери зберігаються у сейфах, а в окремих випадках у залізних шафах;
- доступ осіб у касу, які не мають відношення до її роботи, суворо заборонений;
- ключі від сейфів і печатки мають зберігатись у касирів;
- збереження ключів-дублікатів;
- правила ведення касової книги, своєчасність записів у ній;
- наявність зобов'язань про матеріальну відповідальність касира в особовій справі;
- зберігання чекових книжок.

Дослідження операцій із грошовими коштами є найбільш характерною ділянкою експертної роботи. Експертну оцінку застосовують під час дослідження документів, господарських операцій, якості виконаних робіт. Вона здійснюється спеціалістами різних галузей знань за дорученнями ревізора. Експерт повинен давати правову, достовірну та об'єктивну оцінку, яка залежить від наданих йому матеріалів, правильного формулювання поставлених йому питань.

Методичні прийоми експертного дослідження операцій з коштами у касі містять у собі розрахунково-аналітичні методи, документальні, прийоми узагальнення й реалізації результатів експертизи, аналітичного групування доказів правопорушень та ін.

Під час проведення експертизи грошових і касових операцій відповідно до завдань експертної установи та постанови правоохоронних органів експерт визначає перелік об'єктів експертного дослідження. Об'єкти експертного дослідження операцій із коштами в касі та на рахунках у банку наведені на рис. 3.3 [13, с. 189].

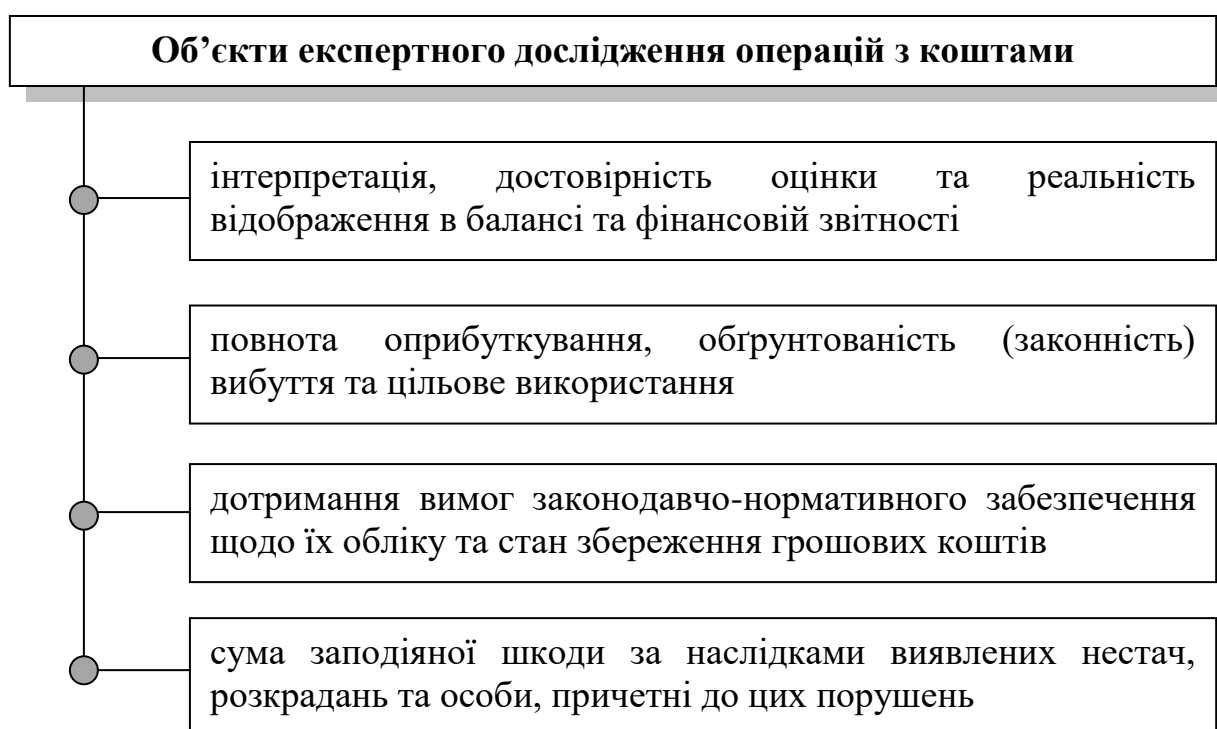

Рис.3.3. Об'єкти експертного дослідження операцій з коштами

У разі виявлення в касі нестач або лишків готівкових грошей експертне дослідження касових операцій проводиться, як правило, у такій послідовності: Порівнюються записи в касовій книзі з прибутковими та видатковими касовими документами. Визначаються повнота і правильність оформлення документації. При цьому необхідно зіставити дані, вказані у прибуткових касових ордерах, з даними записів на контрольній стрічці регістрів розрахункових операцій (якщо вони є на підприємстві) або з даними розрахункових книжок.

Перевіряється арифметична достовірність підрахунків у касовій книзі сум операцій за кожний день і правильність переносу сум залишків на наступну сторінку книги.

Установлюється тотожність записів у касовій книзі із записами у звітах касира за кожний операційний день.

Аналізуються, по суті, операції в документах, які додаються до прибуткових та видаткових касових ордерів [37, с. 42].

За результатами експертної оцінки складається висновок з повними та конкретними відповідями на питання, що поставлені ревізором.

Про гостру необхідність підвищення результативності, дієвості та ефективності державного фінансового контролю сьогодні свідчать статистичні дані щодо постійного підвищення кількості виявлених порушень одночасно зі зниженням кількості підприємств, установ, організацій, що перевіряються органами ДФІ. Обсяг виявлених незаконних і нецільових втрат, нестач грошових коштів, порушень на сьогодні є надзвичайно великим. У ході реалізації контрольних заходів, спрямованих на здійснення державного контролю відповідно до вимог, визначених законами України, нормативно-правовими актами Президента та Кабінету Міністрів України, встановлено за січень червень 2017 р. фінансових порушень у використанні грошових коштів, що призвели до втрат, загалом на 770,9 млн грн, з яких 218,6 млн грн (28,4 %) ресурси державного бюджету. У межах наданих прав і повноважень органами Держфінінспекції вжито заходів, завдяки яким забезпечено: відшкодування і поновлення незаконних та нецільових витрат і нестач на 531 млн грн, у тому числі бюджетних ресурсів 298,6 млн грн; додаткове надходження до бюджетів, бюджетних установ і організацій, підприємств фінансових ресурсів на суму майже 231,8 млн гривень.

Ознаками відсутності чи недостатнього внутрішнього контролю за рухом коштів у касі підприємства є: відсутність на підприємстві налагодженої системи проведення раптових ревізій каси з повним перерахуванням готівки і перевіркою інших цінностей, що знаходяться в

касі; відсутність на підприємстві наказу керівника, що встановлює періодичність перевірок; наявність ознак формального проведення ревізій каси; призначення в комісії з проведення ревізій постійно одних і тих самих осіб; надання права підпису прибуткових і видаткових ордерів іншим особам, крім головного бухгалтера і керівника підприємства; відсутність договорів про повну матеріальну відповідальність з касиром [37, с. 57].

Слід постійно проводити перевірку дотримання порядку видачі підприємствами готівки під звіт (дотримання вимог, установлених термінів подання в бухгалтерії авансових сум, цільове їх витрачання) і дотримання ліміту залишку готівки, строків і порядку здавання виручки, своєчасності повернення в банк невитрачених у строк коштів, виданих на оплату праці, та інші виплати.

Відповідальність за дотримання порядку ведення касових операцій покладається на керівників підприємств, головних бухгалтерів і касирів.

Проблеми організації економічної експертизи грошових коштів певною мірою зумовлені недоліками організаційного характеру, і полягають в такому:

- недостатня участь у розробці нових і удосконаленні чинних законодавчих і нормативних актів з даного виду контролю та ревізій;
- недостатня робота по роз'ясненню завдань контролю та ревізій грошових коштів із забезпечення усунення допущених порушень;
- недостатнє застосування в контрольно-ревізійній роботі методик, спрямованих на визначення ефективності використання коштів;
- невиконання положень чинного законодавства в частині забезпечення належної взаємодії між ревізорами та іншими органами державного фінансового контролю, що посилює дублювання та паралелізм у роботі;
- послаблено роботу із засобами масової інформації, спрямовану на профілактику і попередження порушень у використанні бюджетних коштів.

Розв'язання проблеми підвищення ефективності економічної експертизи за грошовими коштами слід здійснювати на засадах системного підходу, а саме:

По-перше, даний вид контролю повинен розглядатися як важливий елемент фінансового контролю, який, у свою чергу, є складником системи загальнодержавного контролю.

По-друге, у процесі удосконалення контролю повинні враховуватися принципи такої структуризації контролю, яка означає необхідність розгортання взаємодій контролю з іншими контролюючими органами.

По-третє, вдосконалити внутрішній контроль за процесами інвентаризації та експертної оцінки касових операцій.

Сучасні умови існування підприємств, а також процеси, що відбуваються в економіці України, ще раз підтверджують важливість і необхідність грошових коштів для забезпечення фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Тому на кожному підприємстві повинні створюватися всі умови для ретельного контролю за оприбуткуванням, видачею та рухом грошових коштів.

Економічна експертиза касових операцій передбачає перевірку операцій підприємства, пов'язаних з обігом готівки у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності, правильності їх проведення відповідно до чинного законодавства. З метою усунення порушень в обліку грошових коштів необхідно здійснювати постійні позапланові інвентаризації. Інвентаризація є одним із дієвих, а тому й актуальних способів контролю за збереженням готівки в касі та станом активів підприємства, що дозволяє виявити всі наявні невідповідності, встановити винних у їх виникненні осіб та відшкодувати їхнім коштом заподіяну підприємству шкоду. Особливу увагу необхідно зосередити на правильності оформлення касових документів: справжність підписів одержувачів, можливі виправлення, правильність віднесення операцій на кореспондуючі рахунки, наявність підпису керівника. Також під час проведення ревізії грошових коштів

необхідно застосовувати експертне дослідження стосовно повноти оприбуткування готівкових коштів та цільового їх використання. Розв'язання проблеми підвищення ефективності економічної експертизи за грошовими коштами слід здійснювати на засадах системного підходу.

Слід зауважити, що операції з грошовими коштами досліджують не відокремлено, а у взаємозв'язку з іншими операціями – купівлею і продажем товарно-матеріальних цінностей, розрахунками з робітниками та службовцями, підзвітними особами, дебіторами і кредиторами, утворенням і використанням фондів та ін. Залежно від об'єкта обираються прийоми дослідження, зокрема ними можуть бути будь-які прийоми документального контролю. Проте існують особливості використання деяких із них, наприклад зустрічної та експертної перевірки [67, с. 722]. Так, досліджуючи операції по оприбуткуванню готівки в касі підприємства, експерт проводить зустрічну перевірку документів, що відображають операції на поточних рахунках у банку, реалізацію товарно-матеріальних цінностей, розрахунки з підзвітними та іншими особами. Встановлюючи обґрунтованість використання готівки, експерт одночасно перевіряє правильність списання виданої з каси заробітної плати, підзвітних сум, премій за рахунок заохочувальних фондів та ін.

Економічна експертиза операцій із грошовими коштами в касі та рахунках у банку є одним із найскладніших і трудомістких видів експертиз. Основною метою її проведення є встановлення об'єктивної істини щодо достовірності та об'єктивності відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності готівково-розрахункових операцій. Дана експертиза дає змогу зменшити та завчасно виявити порушення, які пов'язані з грошовими операціями, та з'ясувати міру відповідальності осіб, які задіяні в цих злочинах. Вивчення найбільш характерних видів порушень у здійсненні операцій із грошовими коштами в касі та рахунках у банку показало їх пряму залежність від найпоширеніших економічних порушень в Україні.

3.2. Застосування аналітичних процедур про проведенні економічної експертизи готівкових коштів і розрахунків

Гроші та прибуток є однаково важливими для суб'єкта господарювання. Прибуток є суто бухгалтерським показником, що розраховується через порівняння нарахованих доходів і витрат. Гроші є основною одиницею вимірювання підприємницької діяльності та засобом платежу. Наявність грошей дозволяє безперервно здійснювати господарські операції та забезпечує «запас міцності» бізнесу.

Саме грошові кошти суб'єктів господарювання, перебуваючи в постійному русі, забезпечують всі види їх діяльності: операційну, інвестиційну, фінансову та створюють умови для нарахування прибутку. Отже, грошовий потік розкриває динамізм підприємницької діяльності, забезпечує її безперервність. Більшість учених відзначають, що найдієвішим інструментом аналізу грошових потоків є метод фінансових коефіцієнтів. Коефіцієнтний аналіз спроможності підприємства генерувати грошові кошти забезпечує прагматичну інтерпретацію фінансової інформації про рух грошових коштів через розрахунок відносних показників та уможливорює зіставлення фактичної інформації про запас грошової міцності економічної одиниці з інформацією попередніх звітних періодів, аналогічною галузевою інформацією, з показниками інших підприємств для прийняття оптимальних рішень.

Огляд останніх вітчизняних публікацій [1; 6; 27; 32; 34; 35; 36] та зарубіжних наукових праць [86; 87; 88; 92; 93] показав, що загалом всі коефіцієнти, рекомендовані різними авторами для проведення аналізу руху грошових коштів ретроспективно, ґрунтуються на принципах управління грошовими потоками: збалансованості, ефективності та ліквідності. Отже, такий аналіз фінансових коефіцієнтів забезпечує інформацією про рівень достатності формування грошових коштів, ефективності їх використання і досягнення збалансованості позитивного та негативного грошових потоків за

видами, обсягами і в часі. Встановлено, що загалом науковою спільнотою акцентується увага на проблемі уніфікації коефіцієнтів для аналізу спроможності економічної одиниці генерувати грошові кошти в доступному для огляду майбутньому в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Вчені по-різному підходять до розрахунку коефіцієнтів для аналізу руху грошових коштів, що вносить плутанину у вироблення чіткого, поетапного підходу до організації та проведення бухгалтерського аналізу грошових потоків в інтересах економічної одиниці. Отже, потребують встановлення для загального і неодноразового використання правила щодо аналізу грошових потоків економічної одиниці, які спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у сфері забезпечення прийняття ідентичних рішень всіма зацікавленими сторонами бізнес-середовища (як вітчизняними, так і зарубіжними).

Англо-американська облікова школа стала осередком зародження та відокремлення в окремий науковий напрямок таких базових інструментів аналізу фінансової звітності, як фінансові коефіцієнти. Запровадження фінансових коефіцієнтів як бази обґрунтування формалізованої системи показників для аналізу фінансової звітності зумовлена тим, що інформація про суб'єкт господарювання, що звітує, буде кориснішою, якщо її можна порівняти з подібною інформацією інших суб'єктів господарювання, а також з подібною інформацією про той самий суб'єкт господарювання за інший період або іншу дату. Як підкреслювали видатні представники різних американських шкіл коефіцієнтного аналізу фінансової звітності (J. Horrigan, R. Foulke, P. Barnes, J. Bliss, E. Altman, R. Ball, P. Brown) інформацію фінансових звітів важливо трансформувати в іншу форму, щоб вона була зіставною з попередніми звітними періодами та з іншими підприємствами, а тому коефіцієнти та їх відсоткові значення для задоволення цієї інформаційної потреби досить доречні.

Узагальнення основних коефіцієнтів, що рекомендуються у фаховій літературі для проведення аналізу руху грошових коштів, та авторську інтерпретацію їх назви та розрахунку наведено у табл. 1 та 2. Зауважимо, що зазвичай динамічний аналіз передбачає аналіз зміни показників у часі за допомогою побудови рядів динаміки та вимагає розрахунку базових або ланцюгових темпів зростання або темпів приросту. Для проведення динамічного аналізу відносних показників руху грошових коштів економічної одиниці пропонуємо застосовувати перелік вітчизняних та іноземних ключових показників, наведений у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Перелік ключових коефіцієнтів для ретроспективного аналізу руху грошових коштів у вітчизняній та зарубіжній практиці

Назва коефіцієнта	Формула розрахунку	Характеристика коефіцієнта
Вітчизняна практика		
Коефіцієнт достатності чистого грошо-вого потоку – $K^{ДЧГП}$	$K^{ДЧГП} = NCF / (MCF^{2.1/2} + MCF^{3.1/2} + MCF^{3.1/3})$	показує здатність підприємства здійснювати капітальні інвестиції ($MCF^{2.1/2}$), погашати позики кредиторів ($MCF^{3.1/2}$) та сплачувати дивіденди власникам ($MCF^{3.1/3}$) за рахунок зміни залишків грошових коштів. Зміна (абсолютне відхилення) залишків грошових коштів у балансі за р.1165 розкриває інформацію про «чистий» рух грошових коштів за звітний період (<i>Net cash flow, NCF</i>). Нормальне значення > 1
Коефіцієнт ефективності грошових потоків – $K^{ЕГП}$	$K^{ЕГП} = NCF / MCF$	показує здатність економічної одиниці створювати додаткові грошові кошти (<i>NCF</i>) унаслідок витрачання грошових коштів (<i>MCF</i>), що сприяє зростанню ліквідності оборотних активів. Нормальне значення > 0 показує здатність грошового потоку самофінансувати діяльність економічної одиниці. Оскільки амортизаційні відрахування не виступають сплаченими витратами періоду, чистий грошовий дохід власника може бути визначений як сума чистого прибутку економічної одиниці (<i>ЧП</i>) та амортизаційних
Коефіцієнт рентабельності грошових потоків – $K^{РГП}$	$K^{РГП} = (ЧП + DA) / MCF$	
Коефіцієнт ліквідності грошових потоків – $K^{ЛГП}$	$K^{ЛГП} = PCF / MCF$	

		відраховань (DA). Нормальне значення > 0 показує пропорційність покриття обсягів витрачання (MCF) обсягами надходження (PCF) грошових коштів. Оптимальне значення $= 1$
Коефіцієнт синхронності грошових потоків – $K^{СПП}$	$K^{СПП} = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^n (NCF_n - \overline{NCF})^2}{n}}$	показує у гривнях середньоквадратичне відхилення від загальної рівномірності «чистого» грошового надходження (NCF) в окремих інтервалах звітного періоду. Оптимальне значення $= 0$
Коефіцієнт якості чистого грошового потоку – $K^{ЯЧП}$	$K^{ЯЧП} = (ЧП + DA) / NCF$	показує рівень згенерованого чистим грошовим потоком (NCF) визнаного чистого прибутку ($ЧП$). Оскільки амортизаційні відрахування (DA) не супроводжуються грошовими виплатами, на їх суму коригуємо чистий прибуток. Нормальне значення > 0
Зарубіжна практика		
Free Cash Flow – FCF – Вільний грошовий потік	$FCF = NCF^O MCF^{2.1/2}$	показує чистий грошовий потік від операційної діяльності (NCF^O), що залишився після вирахування капітальних інвестицій у необоротні активи ($MCF^{2.1/2}$) для підтримки або розширення виробничої потужності. Нормальне значення > 0
Operating Cash Flow Ratio – Грошова «якість» розрахунків з покупцями $ГЯ^{ПОК}$	$ГЯ^{ПОК} = PCF^O / ЧД$	показує можливість підприємства перетворити нараховані доходи від реалізації ($ЧД$) у грошові надходження від операційної діяльності (PCF^O), платіжну дисципліну покупців та рівень погашення ними дебіторської заборгованості. Оптимальне значення $= 1$
Asset Efficiency Ratio – Грошова ефективність активів – $ГЕ^A$	$ГЕ^A = NCF^O / A$	показує здатність генерувати грошові потоки від експлуатації активів (A); є подібним до показника ROA , але у чисельнику використовується не показник чистого прибутку, а чистого грошового потоку від операційної діяльності (NCF^O). Є важливим для ретроспективного трендового аналізу та порівняльного аналізу з конкурентами. Нормальне значення > 0
Current Liability Coverage Ratio –	$ГП^{ПЗ} = NCF^O / ПЗ$	показує здатність погашати поточні зобов'язання ($ПЗ$) чистими

Грошове покриття поточних зобов'язань ГП ^{ПЗ}		грошовими надходженнями від операційної діяльності (NCF^O); забезпечує більш точну оцінку платоспроможності. Нормальне значення > 1
Interest Coverage Ratio – Грошове покриття відсотків за кредитами ГП ^{ФВ}	$ГП^{ФВ} = \frac{NCF^O + ФВ + ПП}{ФВ}$	показує здатність економічної одиниці здійснювати процентні платежі за отриманими позиками; включає інформацію про фінансові витрати ($ФВ$) з р. 2250 та витрати з податку на прибуток (ПП) з р.2300; забезпечує релевантною інформацією кредиторів. Нормальне значення > 1
External Financing Index Ratio – Грошова залежність від зовнішнього фінансування ГЗ ^{ЗФ}	$ГЗ^{ЗФ} = NCF^F / NCF^O$	показує співвідношення чистого руху коштів від фінансової діяльності (NCF^F) до чистого руху коштів від операційної діяльності (NCF^O); чим вище значення, тим більше залежить бізнес від зовнішніх грошей. Нормальне значення < 1
Free cash flow / Operating cash flow – Грошова міцність підприємства ГМ	$ГМ = FCF / NCF^O$	показує рівень самофінансування економічною одиницею у напрямку розширення масштабів діяльності, збільшення виробничої потужності, нарощування економічного потенціалу. Нормальне значення > 0

Застосування цього переліку (табл. 3.1) для проведення динамічного аналізу коефіцієнтів забезпечує релевантною інформацією про тенденції спроможності вітчизняної економічної одиниці генерувати грошові кошти в доступному для огляду майбутньому в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності та продовжувати діяльність у галузі функціонування. Аналітичні висновки рекомендуємо робити, ґрунтуючись на застосуванні в аналітичній процедурі середньої геометричної в контексті визначення середньої тенденції зростання окремого ключового показника. При цьому значення T_n , що включаємо у розрахунок середньої тенденції зростання, визначаємо як ланцюговий темп зростання окремого коефіцієнта за роками через співвідношення K_n / K_{n-1} .

Необхідно зауважити, що порівняльний (компаративний) аналіз

передбачає зіставлення показників з показниками попередніх звітних періодів, з показниками конкурентів, із середньогалузевими показниками середовища функціонування. Оскільки поява фінансових коефіцієнтів відбулася саме у зарубіжній практиці, доречним вважаємо проведення компаративного аналізу спроможності економічної одиниці генерувати грошові кошти на основі коефіцієнтів, що є поширеними у зарубіжній практиці. Рекомендований формат аналітичної таблиці, що деталізує порядок проведення компаративного аналізу коефіцієнтів спроможності економічної одиниці генерувати грошові кошти, наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз ключових відносних показників руху грошових коштів економічної одиниці

Обліковий показник	Звітний період	База порівняння			Абс. відхилення (або відносне)		
		У попередньому періоді	Середньогалузеве значення	У найближчого конкурента	Від попереднього періоду	Від середньогалузєвого значення	Від найближчого конкурента
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Вільний грошовий потік FCF	FCF_0	FCF_{-1}	$\overline{FCF}_{ГАЛ}$	$FCF_{кон}$	$\frac{FCF_0}{FCF_{-1}}$	$\frac{FCF_0 - \overline{FCF}_{ГАЛ}}{\overline{FCF}_{ГАЛ}}$	$\frac{FCF_0}{FCF_{кон}}$
2. Грошова «якість» розрахунків з покупцями - $ГЯ^{ПОК}$	$ГЯ^{ПОК}_0$	$ГЯ^{ПОК}_{-1}$	$\overline{ГЯ^{ПОК}}_{ГАЛ}$	$ГЯ^{ПОК}_{кон}$	$\frac{ГЯ^{ПОК}_0 - ГЯ^{ПОК}_{-1}}{ГЯ^{ПОК}_{-1}}$	$\frac{ГЯ^{ПОК}_0 - \overline{ГЯ^{ПОК}}_{ГАЛ}}{\overline{ГЯ^{ПОК}}_{ГАЛ}}$	$\frac{ГЯ^{ПОК}_0}{ГЯ^{ПОК}_{кон}}$
3. Грошова ефективність активів $ГЕ^A$	$ГЕ^A_0$	$ГЕ^A_{-1}$	$\overline{ГЕ^A}_{ГАЛ}$	$ГЕ^A_{кон}$	$\frac{ГЕ^A_0 - ГЕ^A_{-1}}{ГЕ^A_{-1}}$	$\frac{ГЕ^A_0 - \overline{ГЕ^A}_{ГАЛ}}{\overline{ГЕ^A}_{ГАЛ}}$	$\frac{ГЕ^A_0}{ГЕ^A_{кон}}$
4. Грошове покриття поточних зобов'язань $ГП^{ПЗ}$	$ГП^{ПЗ}_0$	$ГП^{ПЗ}_{-1}$	$\overline{ГП^{ПЗ}}_{ГАЛ}$	$ГП^{ПЗ}_{кон}$	$\frac{ГП^{ПЗ}_0 - ГП^{ПЗ}_{-1}}{ГП^{ПЗ}_{-1}}$	$\frac{ГП^{ПЗ}_0 - \overline{ГП^{ПЗ}}_{ГАЛ}}{\overline{ГП^{ПЗ}}_{ГАЛ}}$	$\frac{ГП^{ПЗ}_0}{ГП^{ПЗ}_{кон}}$
5. Грошове покриття відсотків за кредитами $ГП^{ФВ}$	$ГП^{ФВ}_0$	$ГП^{ФВ}_{-1}$	$\overline{ГП^{ФВ}}_{ГАЛ}$	$ГП^{ФВ}_{кон}$	$\frac{ГП^{ФВ}_0 - ГП^{ФВ}_{-1}}{ГП^{ФВ}_{-1}}$	$\frac{ГП^{ФВ}_0 - \overline{ГП^{ФВ}}_{ГАЛ}}{\overline{ГП^{ФВ}}_{ГАЛ}}$	$\frac{ГП^{ФВ}_0}{ГП^{ФВ}_{кон}}$

6. Грошова залежність від зовнішнього фінансування $ГЗ^{ЗФ}$	$ГЗ^{ЗФ}_0$	$ГЗ^{ЗФ}_{-1}$	$\overline{ГЗ^{ЗФ}}_{ГАЛ}$	$ГЗ^{ЗФ}_{кон}$	$\frac{ГЗ^{ЗФ}_0 - ГЗ^{ЗФ}_{-1}}{ГЗ^{ЗФ}_{-1}}$	$\frac{ГЗ^{ЗФ}_0 - \overline{ГЗ^{ЗФ}}_{ГАЛ}}{\overline{ГЗ^{ЗФ}}_{ГАЛ}}$	$\frac{ГЗ^{ЗФ}_0}{ГЗ^{ЗФ}_{кон}}$
7. Грошова міцність підприємства $ГМ$	$ГМ_0$	$ГМ_{-1}$	$\overline{ГМ}_{ГАЛ}$	$ГМ_{кон}$	$\frac{ГМ_0 - ГМ_{-1}}{ГМ_{-1}}$	$\frac{ГМ_0 - \overline{ГМ}_{ГАЛ}}{\overline{ГМ}_{ГАЛ}}$	$\frac{ГМ_0}{ГМ_{кон}}$
<i>Умови аналізу:</i> $FCF > 0; ГЯ^{ПОК} = 1; ГЕ^A = > 0; ГП^{ПЗ} > 1; ГП^{ФВ} > 1; ГЗ^{ЗФ} < 1; ГМ > 0$							
<i>Висновки:</i>							

У зарубіжній практиці для коефіцієнтного аналізу спроможності економічної одиниці генерувати грошові кошти в доступному для огляду майбутньому як основний показник використовується показник чистого грошового потоку від операційної діяльності, а не «чистий рух грошових коштів за звітний період», як це пропонують вітчизняні науковці. Вважаємо більш доречним зарубіжний підхід, оскільки саме у результаті операційної діяльності економічної одиниці генерується додана вартість.

Аналіз грошових коштів за даними Звіту про рух грошових коштів необхідно починати з вивчення джерел надходження і напрямів витрачання грошових коштів за кілька звітних періодів. Це дасть можливість оцінити зміни обсягу і структури грошових потоків за видами діяльності, за окремими джерелами їх надходження та напрями використання, визначити орієнтовно найважливіші потоки грошових коштів на найближчу перспективу, порівняти структуру грошових потоків із показниками інших підприємств, оцінити майбутні наслідки проведених господарських операцій і процесів. Для розрахунку таких показників доцільно використовувати Звіт про рух грошових коштів, складений прямим методом. Для практичного аналізу грошових потоків реально діючого підприємства використано фінансову звітність, динаміку і структуру чистих грошових потоків якого наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Чисті грошові потоки ПІДПРИЄМСТВО, млн, грн*

Показники руху грошових коштів	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+/-)
Чисті грошові потоки за видами діяльності:			
операційної	-38,6	327,7	+366,3
інвестиційної	-40,8	-52,2	-11,4
фінансової	-80,5	-82,5	-2,0
Загальний чистий рух грошових коштів за рік	-159,9	193,0	+352,9

*Дані скориговано на спотворюючий показник

За даними табл. 1 можна дійти висновку, що підприємство у 2015р. мало досить складну фінансову ситуацію. Загальний чистий грошовий потік від усіх видів діяльності підприємства був від'ємним. Це зумовило скорочення вільних грошових коштів підприємства на 159,9 млн грн. Особливе занепокоєння викликає від'ємний грошовий потік від операційної діяльності. Причини такого стану можна виявити при аналізі обсягів, складу та структури грошових надходжень і витрат підприємства за їх видами.

У 2016 р. чистий грошовий потік від операційної діяльності підприємства зріс порівняно з попереднім періодом на 366,3 млн грн, а від'ємні грошові потоки від інвестиційної та фінансової діяльності залишилися приблизно на рівні попереднього року. Це сприяло значному поліпшенню загального фінансового стану підприємства. Сума вільних грошових коштів на рахунках підприємства на кінець року збільшилася на 193 млн грн. Для оцінки взаємозв'язку структури грошових потоків з якістю управління підприємством скористаємося методикою, запропонованою О. Базилінською [3, с. 28], з деякими уточненнями (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Залежність між структурою грошових коштів та якістю управління підприємством

Варіанти співвідношення чистих грошових потоків за видами діяльності	Грошові потоки за видами діяльності		
	1	2	3
Операційна	Додатний (+)	Додатний (+)	Від'ємний (-)
Інвестиційна	Від'ємний (-)	Від'ємний (-)	Додатний (+)
Фінансова	Від'ємний (-)	Додатний (+)	Додатний (+)
Якість управління підприємством	Добра	Нормальна	Кризова

Застосовуючи наведену методику до нашого підприємства, можна визначити, що у 2016 р. якість управління заводом заслуговує оцінки «добре», адже підприємство у результаті операційної діяльності отримало достатню суму грошових коштів для фінансування інвестиційної діяльності

та погашення боргових зобов'язань. При цьому сума вільних грошових коштів на рахунках підприємства на кінець року зростає на 193 млн грн, що створило достатню базу для нормальної операційної діяльності у наступні періоди. За 2015 р. якість управління підприємством можна вважати кризовою, адже чистий рух грошових коштів у результаті операційної діяльності мав від'ємне значення. Покриття дефіциту коштів для операційної діяльності, фінансування інвестиційної діяльності та погашення зобов'язань досягалися за рахунок раніше нагромаджених коштів.

Для оцінки динаміки грошових потоків важливим є показник відношення чистого потоку грошових коштів у результаті операційної діяльності ЧПГКО до середньої вартості активів СВА:

$$\text{ПГКА} = \text{ЧПГКО} / \text{СВА}, \quad (1)$$

де ПГКА – потік грошових коштів на загальну суму активів. Під час аналізу цей показник порівнюють у динаміці з рентабельністю загальних активів, з показниками інших підприємств, з його ринковим або нормативним (рекомендованим) значенням. Якщо відношення потоку грошових коштів до загальної середньорічної суми активів стабільно перевищує рентабельність таких активів, то це свідчить про високу якість прибутку підприємства, оскільки більша його частина отримана у формі грошових коштів (а не у формі нарахованих доходів). Рентабельність загальних активів РА для такого аналізу доцільно визначати за відношенням операційного прибутку ОП до середньорічної вартості активів:

$$\text{РА} = \text{ОП} / \text{СВА} \quad (2)$$

З порівняння порядку розрахунку наведених показників видно, що для позитивної оцінки якості прибутку підприємства необхідно, щоб чистий потік грошових коштів від операційної діяльності стабільно перевищував суму операційного прибутку. Для оцінки якості грошового потоку від операційної діяльності важливе значення має показник відношення чистого потоку грошових коштів до обсягу продаж ОП:

$$\text{ЧГПОП} = \text{ЧПГКО} / \text{ОП} \quad (3)$$

де ЧГПОП – відношення чистого операційного грошового потоку до обсягу продаж. Для визначення цього показника у знаменнику формули (3) використовують суму чистого доходу від реалізації продукції за даними Звіту про фінансові результати (ф.№ 2). Визначений у такий спосіб показник порівнюють із відношенням операційного прибутку до чистого обсягу продаж, тобто з показником рентабельності продаж за операційним прибутком. Суттєві відхилення цих показників можуть вказувати на можливі неточності у бухгалтерських розрахунках і потребують детального дослідження їх причин. Ще одним із найважливіших показників для оцінки грошового потоку та фінансового стану підприємства є показник грошового покриття зростання ГПЗ, який розраховують як відношення чистого грошового потоку від операційної діяльності до суми коштів, витрачених на придбання (створення) основних засобів ПОЗ:

$$\text{ГПЗ} = \text{ЧПГКО} / \text{ПОЗ}. \quad (4)$$

Значення цього показника має бути більшим за 1. Низьке його значення (менше за 1) вказує на незабезпеченість власними грошовими коштами від операційної діяльності збільшення активів і потребує додаткового дослідження джерел фінансування інвестиційної діяльності. Перспективи підприємства уникнути банкрутства в майбутньому характеризує коефіцієнт грошового покриття довгострокової заборгованості:

$$\text{КГПЗ} = \text{ЧПГКО} / \text{ДЗ}, \quad (5)$$

де ДЗ – довгострокові фінансові зобов'язання. Динаміка цього показника у бік зменшення характеризує зростання загрози банкрутства підприємства в майбутньому. Визначимо перелічені показники за даними АТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод». Отримані результати розрахунків наведемо у табл. 3.5.

Як видно з даних табл. 3.5, відношення чистого грошового потоку від операційної діяльності до загальної суми активів підприємства значно перевищує рентабельність активів за операційним прибутком, що свідчить про високу якість отриманого заводом прибутку. Проте абсолютне значення

цих показників не досить високе і не забезпечує стабільного фінансування розширеного відтворення за рахунок власних надходжень.

Таблиця 3.5

Відносна характеристика грошових потоків, %

Показник	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+/-)
Відношення чистого грошового потоку від операційної діяльності до загальної суми активів	-0,69	5,84	6,53
Рентабельність загальних активів за операційним прибутком	-1,65	2,39	4,04
Відношення чистого грошового потоку від операційної діяльності до обсягу продаж	-0,82	5,20	6,02
Рентабельність продаж за операційним прибутком	-1,97	2,13	4,10
Грошове покриття зростання	-90,94	222,43	313,37
Грошове покриття довгострокової заборгованості	-140,35	24,50	160,85

Показник відношення чистого операційного потоку до обсягу продаж, який характеризує якість грошового потоку, в досліджуваному підприємстві за 2016 р. значно перевищує рентабельність продаж за операційним прибутком (у 2,44 раза). Це означає, що сума чистого грошового потоку від операційної діяльності відповідно у 2,44 раза перевищує суму операційного прибутку підприємства,

Показник грошового покриття зростання свідчить про те, що у 2016 р. АТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод» мало чистий грошовий потік від операційної діяльності у 2,2 раза більший, ніж фактично було витрачено коштів на придбання основних засобів. Отже, підприємство мало можливість за рахунок грошових надходжень від операційної діяльності не тільки покривати свої поточні виробничі потреби, а й інвестувати власні кошти у придбання основних засобів, покривати інші операційні і частково

фінансові витрати. Коефіцієнт грошового покриття довгострокової заборгованості вказує на те, що майже четверту частину своїх довгострокових фінансових зобов'язань підприємство могло погасити вільними грошовими коштами звітного року. Це відносно високий показник, але для більш об'єктивної його оцінки необхідно розрахувати відношення чистого грошового потоку до середньорічної суми поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями. Для підприємства було досліджено, що це співвідношення у 2016 р. становило лише 57%, що не гарантує погашення довгострокових зобов'язань власними коштами і не виключає можливості банкрутства його у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Artto, E. Money Flow Analysis / E.Artto // Journal of Business Finance & Accounting. – 1978. – № 5:1. – Pp. 27–37.
2. Barua S. Traditional Ratios vs. Cash Flow based Ratios: Which One is Better Performance Indicator? / S.Barua, A. Saha // Advances in Economics and Business. – 2015. – No. 3(6). – Pp. 232–251.
3. Casey, C.J. Cash Flow – It's Not The Bottom Line / Casey, C.J. and Bartczak, N.J. // Harvard Business Review. – 1984. – July-August. – Pp. 61– 66.
4. Collin S. M. H. Dictionary of Accounting. – Fourth edition /S. M. H. Collin. – London : A & C Black, 2009. – 240 p.
5. IAS 7. International accounting standards 1997 : deutsche Fassung / International Accounting Standards Committee. – Stuttgart : Schäfer-Poeschel, 1998. – p. 144 – 145
6. Lendyuk T., Sachenko S., Rippa S., Sapojnyk G. (2015) Fuzzy rules for tests complexity changing for individual learning path construction // 2015 IEEE 8th International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications (IDAACS). – 2015.
7. McEnroe J. E. Cash flow accounting : is it time for increased disclosures / Dr. John E. McEnroe // Journal of Applied Business Research, V. 12, Number 1, 1996. – p. 47 – 51.
8. Mills J. R. The Power of Cash Flow Ratios / J. R. Mills, J.H. Yamamura // Journal of Accountancy. – 2000. – Vol. 186. – No. 4. – Pp. 53–61.
9. Stanko B.B. Cash flow ratios to measure liquidity and performance for transportation manufacturing firms / B.B. Stanko, T.L. Zeller // Journal of Transportation Management. – 1993. – Vol 2. – Pp. 83–103.
10. Адамик О.В., Сисюк С.В. Інформаційні системи управління підприємством: вибір базових технологій та програмного забезпечення // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 14. – С. 891-895
11. Адамик Б.П. Банківські електронні послуги: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2005. – 94 с.

12. Адамик О.В. Використання інструментів технологій OLTP та OLAP для обліку й аналізу виконання кошторису бюджетних установ // Наука молода: зб. наук. праць. молод. вчених Терноп. нац. екон. ун-ту. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – № 23. – С. 120-129

13. Адамик О.В. Інформаційні технології в комп'ютерних системах бухгалтерського обліку: проблеми організації даних та їх потоків // Бізнес Інформ. – 2016. – №10. – С. 348–353.

14. Багацька К. В. Методичні підходи до аналізу грошових потоків / К. В. Багацька // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль, 2012. – № 1. – С. 11–14.

15. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк. - К.: Эльга, НикаЦентр, 2004. - 656 с.

16. Варналій З. С. Основи підприємництва : [навч. посіб.] / З. С. Варналій. – К.: Знання-Прес, 2002. – 239 с.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ “Перун», 2002. – 1440 с.

18. Власова І. О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04“Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами діяльності)” / О. І. Власова. – К., 2005. – 26 с.

19. Власюк Т. М. Методичні підходи до аналізу грошових потоків підприємства / Т. М. Власюк, О. М. Волинець, Н. І. Новіцька // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – № 3 (77). – С. 36–46.

20. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. / І. А. Волкова. - К. : Центр учбової літератури, 2009. - 84 с.

21. Гавриш Г. О. Проблеми становлення ринку послуг з економічної експертизи в Україні [Електронний ресурс] / Г. О. Гавриш // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. - 2013. - № 1. - С. 181-186. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2013_1_23

22. Гарасим П. М. Управлінський облік на підприємстві (методика ведення) : [моногр.] / П. М. Гарасим, І. Є. Давидович, П. Я. Хомин. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 270 с.

23. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. – 2-е изд., исправл. / Б. Гейтс. – М. : Эксмо, 2007. – 480 с.

24. Гордополова Н. В. Методика аудиту звіту про рух грошових коштів / Н. В. Гордополова, В. В. Ясишена // Зб. наук. Праць Черкаського держ. технол. ун-ту. — 2009. — С. 111–116.

25. Гриліцька А. В. Облік, аудит та аналіз грошових коштів : управлінський аспект (на прикладі підприємств споживчої кооперації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами діяльності)” / А. В. Гриліцька. – К., 2006. – 20 с.

26. Гуцаленко Л. В. Судово-бухгалтерська експертиза : [навч. посіб.] / Л. В. Гуцаленко [та ін.]. – К. : Центр учбової літ., 2011. – 352 с.

27. Даценко Г. В. Аудит та інспектування грошових коштів і касових операцій: суть, проблемні аспекти та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] / Г. В. Даценко, І. А. Левченко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. 2013. Т. 21, вип. 7(4). С. 210-216. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7\(4\)__34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2013_21_7(4)__34)

28. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2005. – 480 с.

29. Дж. Р. Хикс “Стоимость и капитал” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ek-lit.narod.ru/hikssod.htm>

30. Долгальова М. О. Управління грошовими потоками банківського сектора України в системі міжнародних платежів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / М. О. Долгальова. – Суми, 2008. – 21 с.

31. Драч В. І. Управління грошовими потоками в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В. І. Драч. – К., 2003. – 19 с.

32. Дубенко Н. В. Бухгалтерський облік і контроль грошових коштів та розрахунків на державних підприємствах Міністерства аграрної політики України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами діяльності)” / Н. В. Дубенко. – К., 2006. – 20 с.

33. Економічна енциклопедія : У трьох томах. – т. 3 / Редкол. : ... С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К. : Видавн. центр “Академія”, 2002. – 952 с.

34. Єлезаров О. П. Безготівкові грошові кошти як об’єкт фінансово-правового регулювання / О. П. Єлезаров // Держава та регіони. Серія : Право. – 2014. – № 4. – С. 59-62.

35. Живко З. Б. Контрольно-ревізійна діяльність: навч. посіб. / З. Б. Живко, І. О. Ревак. - К : Алерта, 2012. - 496 с.

36. Живко З. Б. Контрольно-ревізійна діяльність: навч. посіб. / З. Б. Живко, І. О. Ревак. - К : Алерта, 2012. - 496 с.

37. Збірник наукових праць студентів кафедри аудиту, ревізії та аналізу. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – Випуск 1. – 195 с.

38. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно- матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.94 р. № 69.

39. Калабухова С. В. Стандартизація аналізу грошових потоків суб’єктів господарювання / С. В. Калабухова, О. Е. Кузьмінська, О. К. Абесінова // Economic Development Strategy in Terms of European Integration: Conference Proceeding, May 27, 2016, Kaunas, Lithuania / Aleksandras Stulginskis University. – С. 256–259.

40. Калабухова С. Ключові відносні показники спроможності економічної одиниці генерувати грошові кошти [Електронний ресурс] / С. Калабухова, Л. Чалюк // Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 4. С. 119-125. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2016_4_18

41. Кийосаки Р. Т. Поднимите свой финансовый IQ / Р. Т. Кийосаки; пер. с англ. С. Э. Борич. – Минск : Попурри, 2009. – 256 с.
42. Кіндрацька Л. М. Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку і їх вплив на підготовку спеціалістів у ВНЗ / Л. М. Кіндрацька // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Серія “Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 721. – С. 269 – 300.
43. Кірейцев Г. Г. Обліково-аналітичне забезпечення управління виробництвом продукції виноградарства : [моногр.] / Г. Г. Кірейцев, І. В. Мельниченко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 234 с.
44. Коваль М. І. Удосконалення обліку, аналіз та аудит готівкових розрахунків підприємства / М. І. Коваль, Ю. О. Нетреба // Наукові праці МАУП. Сер. : Економічні науки. Психологічні науки. - 2013. - Вип. 2. - С. 18-23.
45. Колодізев О. М. Управління грошовими потоками суб'єктів господарювання на основі методів аналізу ефективності використання фінансових ресурсів / О. М. Колодізев, О. В. Коцюба // ScienceRise. – 2015. – № 3 (3). – С. 56–64.
46. Крупка Я. Д. Облік інвестицій : [моногр.] / Я. Д. Крупка. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 302 с.
47. Крючко Л. С. Створення системи управління грошовими потоками як запорука фінансової стабільності підприємства / Л. С. Крючко // Агросвіт. – 2014. – № 8. – С. 43–45.
48. Кучер О. В. Система показників, що характеризують рух грошових коштів / О. В. Кучер, А. А. Сахно // Молодий вчений. – 2014. – № 6 (1). – С. 154–157.
49. Лебедева А. М. Особливості аналізу руху грошових потоків підприємства / А. М. Лебедева // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Т. 21, вип. 3. – С. 189–192.
50. Лігоненко Л. О. Управління грошовими потоками : навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, Г. В. Ситник. - К. : Київ. Нац. Торг.-екон. ун-т., 2009. - 255 с.

51. Лігоненко Л. О., Ситник Г. В. Управління грошовими потоками: навч. посіб. - К.: Національний торговельно- економічний університет, 2005. - 255 с.
52. Лойко В. В. Оперативна оцінка рівня економічної безпеки за допомогою експертної системи [Електронний ресурс] / В. В. Лойко // Управління проектами та розвиток виробництва. - 2013. - № 1. - С. 2226. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uprv_2013_1_6
53. Маланчак В. Є. Вирішення судово-економічною експертизою питань, пов'язаних з документуванням у бухгалтерському обліку виробничого браку / В. Є. Маланчак, П. В. Тимкович // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - 2010. - Вип. 10. - С. 583-588.
54. Маринів Н. Місце податкової перевірки в системі податкового контролю / Н. Маринів // Вісник академії правових наук. – 2005. – № 5. – С. 161–167.
55. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 “Звіт про рух грошових коштів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/92421/МСБО_7.pdf
56. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів» від 01. 01. 2012 р. // Електронний ресурс. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_019
57. Монетарний огляд за I квартал 2016 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ua/monetary>
58. Мошек Г. Є. Інформація як предмет управлінської праці та фактор підвищення ефективності менеджменту організації / Г. Є. Мошек // Інноваційна економіка. – 2011. – № 6 (25). – С. 3 – 6.
59. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” / Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
60. Организация и методика налоговых проверок / под общ. ред. Ю. Ф. Кваши. – М., 2000. – 70 с.

61. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юркевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
62. Павлів В. В. Проблеми становлення ринку послуг з економічної експертизи в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Павлів // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. - 2013. - № 2. - С. 171-180. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2013_2_23
63. Палій С. А. Облік касових операцій та шляхи поліпшення його організації на підприємстві / С. А. Палій // Молодий вчений. - 2014. - № 5(1). - С. 169-171.
64. Палій С. А. Облік касових операцій та шляхи поліпшення його організації на підприємстві / С. А. Палій // Молодий вчений. - 2014. - № 5(1). - С. 169-171.
65. Панасюк В.М., Підлужна Н.М. Формування інформаційно-аналітичної бази підприємства // Проблеми економіки України. – 2006. – Випуск 11. – С. 79-83
66. Патарідзе-Вишинська М. В. Управлінський аспект визначення фінансового результату / М. В. Патарідзе-Вишинська // Економіка. Управління. Інновації. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2009_2/zmist.html
67. Пащенко Т. В. Бухгалтерська експертиза і аудит як форми використання спеціальних економічних пізнань / Т. В. Пащенко // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2013. - Вип. 10(4). - С. 112-118.
68. Перезова І. В. Вплив облікової політики підприємства на фінансовий результат його діяльності / І. В. Перезова // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Наукові записки. – Випуск 12. – Частина 1. – Тернопіль: Видавництво «Економічна думка». – 2003. – С. 203 – 207.
69. Перезова І. В. Застосування економічної експертизи при вирішенні господарських спорів / І. В. Перезова // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія «Економіка». – Спецвипуск 33. – Частина 1. – С.158 – 161.

70. Перезозова І. В. Окремі аспекти виявлення порушень, пов'язаних із нарахуванням на несплатою ПДВ при експертному дослідженні господарських операцій в торгівлі / І. В. Перезозова, Н. П. Дячишин // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. Науковий журнал ТДЕУ: Випуск 17. / За ред.. І.Д.Фаріона. - Тернопіль: Економічна думка, 2007 р. – 409 с. - С.241-248.

71. Перезозова І. В. Організація експертизи бізнес-плану / І. Перезозова, С. Кафка // Экономика Крыма. – Симферополь. – ТНУ имени В. И. Вернадского. – 2011. – № 2 (35) – С.248-253.

72. Перезозова І. В. Особливості експертного дослідження вкладів до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю / І. В. Перезозова, Н. П. Дячишин // Формування економічних відносин в умовах становлення ринку. Збірник наукових праць ТАНГ. Випуск 9. – Тернопіль. Видавництво "Економічна думка", 2005. - 473 с. - С. 204 – 207.

73. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів" / Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

74. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління Нацбанку України від 15. 12. 2004 р. № 637 із наступними змінами та доповненнями // www.zakon.rada.gov.

75. Положення про ведення касових операцій у національній валюті України від 15.12.2004 р. № 637 [Електронний ресурс]. –

76. Положення про ведення касових операцій у національній валюті України від 15.12.2004 р. № 637 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov>

77. Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності виконання державного та місцевих бюджетів в органах ДКУ: затверджено наказом Державного казначейства України від 28.11.2000 № 119.

78. Пушкар М. С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія : [моногр.] / М. С. Пушкар. – Тернопіль, Карт-бланш, 2007. – 359 с.

79. Рева Д. М. Правове регулювання податкового контролю в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Рева Д. М. ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – 220 с.

80. Розборська О. О., Даценко Г. В., Ксьоншка А. В. Особливості проведення судово-бухгалтерської експертизи операцій із грошовими коштами / О. О. Розборська, Г. В. Даценко, А. В. Ксьоншка // Економіка і суспільство. – 2016. – Вип. 2. – С. 720-724.

81. Рудницький В. С. Теоретичні аспекти контролінгу та його використання в системі управління підприємством / В. С. Рудницький // Вісник Львівської комерційної академії. – Вип. 35. – 2011. – С. 308 – 312.

82. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Савченко Леся Анатолівна ; Акад. держ. подат. служби України. – Ірпінь, 2002. – 445 с.

83. Сахарцева І. І. Теоретико-методологічні аспекти проведення аудиту. - Київ, 2005. - 374 с.

84. Саченко С. І., Черешнюк О. М. Економічна експертиза взаємовідносин підприємства з споживачами / С. І. Саченко, О. М. Черешнюк // Приазовський економічний вісник. – 2017. – № 2. – С. 159-163.

85. Саченко С. І., Черешнюк О. М. Економічна експертиза розрахунків з покупцями / С. І. Саченко, О. М. Черешнюк // Сучасні наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Аналіт. центр «Нова економіка», 2016. – С. 69-72 (0,2 друк. арк.).

86. Саченко С. І., Черешнюк О. М. Особливості внутрішнього аудиту реалізації послуг готельного господарства / С. І. Саченко, О. М. Черешнюк // Економіка та суспільство. – 2017. – № 10. – С. 803-810.

87. Светлова Н.М. Розкрадання та зловживання грошовими коштами на підприємствах / Н.М. Светлова // Вісник інженерної академії України. – 2015. – № 2. – С. 292–296.

88. Софілканич О. В. Актуальні проблеми судово-економічної експертизи у кримінальних провадженнях про економічні злочини [Електронний ресурс] /

О. В. Софілканич // Вісник Академії адвокатури України. - 2013. - Число 1. - С. 169-174. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2013_1_28

89. Сук П. Л. Принципи бухгалтерського обліку / П. Л. Сук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України, 2011. – Вип. 168, ч. 1. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnu_eamb/2011_168_1/11slp.pdf

90. Сурніна К. С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами діяльності)” / К. С. Сурніна. – К., 2002. – 19 с.

91. Турова Л. Л. Облік і аудит готівкових коштів / Л. Л. Турова, А. О. Коршак // Формування ринкових відносин в Україні. - 2015. - № 6. - С. 70-74.

92. Финансовое право : учебник / под ред. Е. Ю. Грачевой, Г. П. Толстопятенко. – М. : ООО “ТК Велби», 2003. – 536 с.

93. Хомутенко О. В. Експертна економічна інформація як елемент інформаційної системи / О. В. Хомутенко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - 2012. - Вип. 12. - С. 389-393.

94. Чередніченко А. П. Історичні аспекти становлення та розвитку судовоекономічної експертизи в Україні / А. П. Чередніченко // Криміналістика и судебная экспертиза. - 2013. - Вып. 58(1). - С. 353364.

95. Чижевська Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність : теорія, організація, прогноз розвитку: [моногр.] / Л. В. Чижевська. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 528 с.

96. Чухно А. А. Природа сучасних грошей, кредиту та грошово-кредитної політики / А. А. Чухно // Фінанси України. – № 1. – 2007. – С. 3 – 16.

97. Шкарабан М. Теоретичні засади економічного аналізу в умовах становлення ринкових відносин в Україні / М. Шкарабан, І. Лазаришина // Економічний аналіз. – Вип. 3 (19). – 2008. – С. 9 – 13.

98. Ясешена В. В. Облік, аналіз і аудит як підсистема формування інформації щодо грошових потоків підприємства / В. В. Ясешена // Галицький економічний вісник. – 2008. – № 5 (20). – С. 148-153.